

The Journal of International Social Science Education

ISSN: 2146-6297 (Online) Dergi websayfası: <https://www.dergipark.org.tr/en/pub/issej>

1998 sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre hazırlanmış sosyal bilgiler ders kitaplarının UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitim paradigması açısından incelenmesi

Emrullah KARATEKİN

Önerilen atf: Karatekin, E. (2022). 1998 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına Göre Hazırlanmış Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının UNESCO'nun Küresel Vatandaşlık Eğitim Paradigması Açısından İncelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 8(1), 156-186. DOI: 10.47615/issej.1102520

Makale linki: <https://doi.org/10.47615/issej.1102520>

© 2022 Yazar(lar). Baskılar ve izinler: Yazarlar makalelerini USBED/Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisinde yayınladıktan sonra basılı olarak veya Birinci Baskı olarak çevrimiçi paylaşma iznine sahiptir.

Öne Çıkanlar

Sürdürülebilir Kalkınma İçin 2030 Gündeminin Eylül 2015'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda üye tüm ülkelerin imzası ile kabul edilmiştir. Bu kabul ile imzacı tüm ülkeler küresel vatandaş yetiştirmeyi taahhüt etmişlerdir. Gündemin, küresel vatandaş yetiştirme hedefi özellikle yabancı alan yazında tüm boyutları ile çalışılmaktadır. Tarihsel süreçte küresel vatandaşlığın gerektirdiği bilgi, beceri tutum ve davranışların, vatandaşlık eğitiminde önemli bir rolü olan sosyal bilgiler dersinde yer alma durumunun tespit edilmesi bu hedefe ulaşmamızda önemli bir gösterge olacaktır.

Bu çalışmada Türkiye'de küreselleşmeye ve küresel vatandaşlığa bakışı tarihsel süreç içinde anlayabilmek için ülkemizdeki 1998 öğretim programına göre hazırlanan sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir.

USBED/Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi hakemli bir çevrimiçi dergidir. Bu makale araştırma, öğretim ve özel çalışmalar amacıyla kullanılabilir. Makalenin içeriğinden yalnızca yazarlar sorumludur. Dergi makalelerin telif hakkına sahiptir. Yayıncı, araştırma materyalinin kullanımıyla bağlantılı veya doğrudan veya dolaylı olarak ortaya çıkan herhangi bir kayıp, işlem, talep veya masraf veya zarardan sorumlu tutulamaz.

Tüm yazarlardan, sunulan çalışmalarla ilgili olarak diğer kişi veya kuruluşlarla herhangi bir finansal, kişisel veya diğer ilişkiler dahil olmak üzere herhangi bir fiili veya potansiyel çıkar çatışmasını ifşa etmeleri istenir.

1998 sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre hazırlanmış sosyal bilgiler ders kitaplarının UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitim paradigması açısından incelenmesi¹

Emrullah KARATEKİN

ÖZ

Araştırmada, küresel vatandaşlık eğitiminde var olan farklı yaklaşımlardan birisi olan UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitim paradigmasının ülkemizdeki 1998 sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre hazırlanan sosyal bilgiler (4,5,6 ve 7.sınıf) ders kitaplarında yer alma durumu incelenmiştir. Ders kitaplarında küresel vatandaşlık eğitimi ile ilgili alanlar, UNESCO tarafından geliştirilen Global Citizenship Education (GCED, (Küresel Vatandaşlık Eğitim Paradigması) kılavuzluğunda belirlenmiştir. Araştırmacı tarafından bu paradigma kılavuzluğunda "Küresel Vatandaşlık Eğitimi İnceleme Formu" hazırlanmıştır. Ders kitaplarında küresel vatandaşlık eğitimi ile ilgili alanlar, hazırlanan bu form doğrultusunda doküman analizi yöntemi ile tespit edilmiştir. Elde edilen verilerin çözümlenmesinde ise içerik analizi tekniğinden faydalanılmıştır.

Araştırmanın sonucunda, 1998 öğretim programına göre hazırlanmış olan sosyal bilgiler ders kitaplarının "küresel vatandaş", "küresel vatandaşlık", "küresel vatandaşlık eğitimi" kavramlarını doğrudan içermedikleri görülmüştür. Ayrıca sosyal bilgiler ders kitaplarının, UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitimi anlayışının bilişsel ve sosyo-duygusal boyutlarını desteklediği ancak davranışsal boyutu yeterince desteklemediği tespit edilmiştir. Araştırmanın bir diğer önemli sonucu da sosyal bilgiler ders kitaplarında bireylerin eylemlerine yön veren bilgilerin, öğrencileri eleştirel bir düşünmeye sevk etmeden aktarılmasıdır. 21. Yüzyılın eşliğinde genelde eğitim sisteminin özelde de vatandaşlık eğitiminde önemli bir rolü olan sosyal bilgiler dersinin öğrencileri küreselleşen dünyaya hazırlaması beklenmektedir. 1998 öğretim programına göre hazırlanmış olan sosyal bilgiler ders kitaplarının bu amacı gerçekleştirmede yetersiz kaldığı görülmektedir. Dolayısıyla Türk Eğitim Sisteminde ilkökul ve ortaokulda sorumlu ve aktif vatandaş yetiştirme görevini üstlenmiş olan sosyal bilgiler dersinin ders kitaplarının küresel vatandaşlık eğitiminin tüm boyutlarını ele almasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

MAKALE TARİHİ

Geliş tarihi 12 Nisan 2022
Kabul tarihi 21 Haziran 2022

ANAHTAR KELİMELELER

Küreselleşme, Küresel Vatandaşlık, Küresel Vatandaşlık Eğitimi, Sosyal Bilgiler, Vatandaşlık.

Makale Türü

Araştırma makalesi

İLETİŞİM Emrullah Karatekin emrullah.karatekin@gmail.com Ankara, Türkiye

¹ Bu Makale Emrullah Karatekin'in "Sosyal bilgiler ders kitaplarının UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitim paradigması açısından incelenmesi" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial ile lisanslanmıştır. Lisans, (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>) koşulları altında dağıtılan ve ticari olmayan amaçla eserini remix, ince ayar yaparak ya da üzerine geliştirerek kendi eserlerinde kullanılmasına izin verir. Ancak ortaya çıkan yeni eseri benzer lisans ile lisanslamak zorunda değildir.

Giriş

Hızla gelişen teknoloji, insanlığına tarihi boyunca karşılaşmadığı fırsatlar ve meydan okumalar sunmaktadır. Gelişen teknoloji ile insanlığı artık zamansal ve mekânsal zorlukları büyük ölçüde aşmış ve eylemleri ile yaşadığı dünya ile bir bütünleşme ve hızlı bir etkileşim süreci içerisine girmiştir. Alan yazında küreselleşme olarak karşımıza çıkan bu bütünleşme ve etkileşimin anlaşılması, günümüz dünyasını daha iyi analiz edebilmek için önemlidir. Küreselleşme “Kelimenin tam anlamıyla yerel fenomenlerin küresel olanlara dönüşüm süreci... dünya insanların tek bir toplumda birleştiği ve birlikte işlev gördüğü bir süreçtir” (Stearns, 2010, s.1). Sürecin, ekonomik, teknolojik, sosyokültürel ve politik güçlerin bir birleşimi olduğu beirtilmekte ancak küreselleşme terminolojisinin öncelikle ekonomiye odaklandığı görülmektedir (Stearns, 2010, s.1). Giddens küreselleşmeyi “Yerel olayların kilometrelerce ötede meydana gelen olaylar tarafından şekillendirilmesi ve bunun tersi şekilde uzak yerelleri birbirine bağlayan dünya çapındaki sosyal ilişkilerin yoğunlaşması” (1990, s. 64) olarak tanımlamaktadır. Küreselleşme; küresel bir sivil toplumun yükselişi, ekonominin, siyasetin, kültürün ve askeri örgütlerin hepsinin küreselleşmesi ve coğrafyanın sınırlarının sona erdiği bir çağ (Lal, 1980; Dunning, 1993; Mittelman, 1995 akt. Berend 2016, s.306) olarak da ifade edilmektedir. Küreselleşme ile ulus devletlerin özellikle küreselleşen şirketleri kontrol altına almada yetersiz kaldığı, hükümeteş yönetim anlayışının gözle görülür şekilde tehlikelere açık olduğu hızlı ekonomik büyümenin çevresel yıkımlar yaşattığı ve bu durumun dünyada bir tutum değişikliğine yol açtığına yönelik tartışmaların olduğu da (Berend 2016, s.306) görülmektedir. Kısaca küreselleşme; ekonomi, siyaset, eğitim, kültür, toplumsal yaşam ve vatandaşlık dahil olmak üzere bir çok alanı etkileyen ve bu alanlarda değişimlere neden olan bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küreselleşmenin etkilediği alanlardan birisi de vatandaşlıktır. Vatandaşlığa yüklenen yeni anlamların küreselleşme ile ilişkisi alanyazında tartışılmaktadır. Vatandaşlık genel olarak haklar ve sorumluluklar arasındaki ilişki olarak anlaşılmakta (Lawson, 2001, s.164) ve zorlayıcı güce karşı yasal ve politik koruma garantisine dayanan (Janoski ve Bran, 2002, s.13) evrensel hak ve yükümlülükler sahip bir ulus devlette bireylerin belirli bir eşitlik düzeyinde pasif ve aktif üyeliği olarak tanımlanmaktadır (Janoski 1998: 8–11, Bottomore 1993 akt. Janoski ve Bran, 2002, s.13). Ancak bu tanım günümüzde yaşanan hızlı değişimlerle, vatandaşlığı modern ulus-devlette ana statü olduğunu belirtenler ile küresel bir insan hakları rejiminin yükselişle bu statünün değer kaybettiği (Soysal, 1994) iddiaları odağında tartışılmaktadır (Joppke, 2007, s.37). Aynı zamanda vatandaşlık, haklar odağında, dahil olma ve aidiyet odaklı yeni iddiaların oluşumuna yönelik dönüşümleri de deneyimlemektedir (Isın ve Turner, 2002, s.1). Nitekim hakların, asırlardır ulusal anayasalarda güvence altına alındığı; insan hakları başlığında yurttaşın hakları ve ayrıcalıkları olarak şimdi yeni bir anlam kazandığı ve küresel olarak onaylanmış normlar ve ulusüstü bir söylemin bileşenleri haline geldiği belirtilmektedir (Soysal, 1994, s.164).

Vatandaşlık kavramına yüklenen anlamlar aynı zamanda ekonomideki gelişmelerle de değişmektedir. 1940'ların sonundan 1970'lerin başlarına kadar olan dönemde yaşanan "refah kapitalizmi" (Offe 1980), ekonomik sorunlarla yüzleşmiştir. Bu dönemdeki ekonomik kazanımların devamlılığını sağlama yükümlülüğünü taşıyan yönetenlerin (Hablemitoğlu ve Özmete, 2012,s.42) bu sorumluluklarını yerine getirmelerinin bir yolu olarak günümüzde gelişen aktif vatandaşlığın eğitim sisteminde vurgulanan bir başlık haline gelmesine neden olduğu düşünülmektedir. Evrensel olarak kabul edilen tek bir vatandaşlık tanımının olmaması, aktif vatandaşlığın neleri gerektirdiğine dair düşünceleri de büyük ölçüde farklılaştırmaktadır. Günümüzde liberal bireyselci görüşe göre aktif vatandaşlık; bireylerin devletin dışında kalmaları ve örgütsel üyeliğin yararları karşılığında devletin yeniden üretimine yalnızca belirli bir şekilde katkıda bulunmalarıdır (Lawson, 2001, s. 166). Sarıpek (2006, s.81), bu tanımlamanın aktif vatandaşlığı, olayları olduğu gibi kabul edip desteklemeyi hem de demokratik siyasi tartışma ve eylemlere katılmamayı kabul etme anlamına geldiğini belirtmektedir. Wringe'e (1999, akt. Lawson, 2001, s.172) göre aktif küresel vatandaşlık eğitiminin: dünyada neler olup bittiğine dair bilgi ve anlayış geliştirmeyi ve küresel olarak kabul edilebilir bir şekilde hareket etmeleri için kuruluşlara nasıl baskı yapılabileceğine dair bir farkındalık geliştirmeyi amaçlamasını gerektirmektedir. UNESCO'nun küresel vatandaşlık anlayışında ise aktif vatandaşlık; sadece kendi toplumunda değil diğer kültür ve toplumlardaki, kişisel ve toplu eylemler için sivil katılım türlerinin (savunuculuk, toplum hizmeti, medya, oylama gibi resmi yönetim süreçleri) öğrenimi ile küresel boyutta sorunların çözümleri için gayret gösterebilecek küresel vatandaşlar yetiştirme amacı yer almaktadır (UNESCO, 2015, s.38).

Vatandaşlık kavramının değişen tanımlamaları ve bireylerden değişen beklentiler, küreselleşme ile de ilişkilendirilmektedir. Alan yazında küresel vatandaşlık olarak karşımıza çıkan vatandaşlıktaki değişim tartışmaları yeni bir olgu değildir. Kozmopolitizm, küresel farkındalık, küresel bilinç ve dünya vatandaşlığı gibi küresel vatandaşlık ve ilgili terimler yüzyıllardır kullanılmaktadır (Oxley ve Morris, 2013). Küresel vatandaşlığın, daha geniş bir topluluğa ve ortak insanlığa ait olma duygusunu yerel, ulusal ve küresel arasındaki politik, ekonomik,

sosyal ve kültürel karşılıklı bağımlılığı ve birbirine bağlılığı vurguladığı UNESCO tarafından belirtilmiştir (UNESCO, 2014). Ancak küresel vatandaşlık kavramına farklı yorumlar da yüklenmektedir. Küresel vatandaşlığı; genellikle küreselleşme süreçlerini insan haklarıyla ilişkilendiren ve küresel dünya için sorumluluk alan bir vatandaşlık biçimi olarak tanımlayan Veugelers (2011, s.473), teoride modern küresel vatandaşlığı üç farklı kategoride incelemiştir. Bu kategorileri açık küresel vatandaşlık, ahlaki küresel vatandaşlık ve sosyal politik küresel vatandaşlık olarak isimlendirmiştir. Oxley ve Morris (2013) ise küresel vatandaşlığı iki ana kategori altında dörder alt kategoride sınıflandırmışlardır. Oxley ve Morris, kosmopolitizm ana kategorisini politik, ekonomik, ahlaki ve kültürel olarak, savunuculuk yaklaşımındaki alt kategorileri ise toplumsal, eleştirel, çevresel ve maneviyat olarak belirtmiştir (2013, s.305).

Küreselleşme ve küresel vatandaşlık tartışmalarının etkilerini hissettirdiği diğer bir alan ise eğitimidir. Eğitim alanında dünyada yaşanan hızlı değişimlerin, eğitim sistemlerinde de son otuz yılda deneyimlenmekte olduğu ve bu değişimlerin küreselleşmeye bağlanabileceği belirtilmektedir (Yemini, 2017, s.1). Örneğin II. Dünya Savaşının hemen sonrasında eğitim sistemlerinin ve özellikle ders kitaplarının aşırı milliyetçiliği teşvik etmedeki zararlı rolü tartışılmaya başlanmış, Birleşmiş Milletler ve birçok ikili komisyon tarafından yapılan çalışmalar ile toplumdaki önyargıyı ortadan kaldırmak amacıyla okul müfredatlarında reformlar yapılması amaçlanmıştır (Bromley, 2009, s.33). Bu reformlar, üniter bir ulusal kimliğin inşasına odaklanmaktan ziyade evrensel insan haklarını ve kadınlar veya azınlıklar gibi özel grupların çeşitliliğini korumaya yönelik kozmopolit idealleri benimsemeye kadar vatandaşlık kavramlarında daha geniş ve temel bir değişikliği yansıtmaktadır (Bromley, 2009, s.33). Değişen öncelikleri ile eğitimde küresel dünyanın gerektirdiği bilgi, beceri, tutum ve değerler öne çıkmaktadır. Küresel vatandaşlık eğitimi şemsiyesi altında toplanan ve küreselleşen dünyanın yeni önceliklerini yansıtan eğitim anlayışları; küreselleşme ile ilişkili olarak vatandaşlığın değişiminde eğitimin temel işlevlerini vurgulamaktadır (UNESCO, 2014, s15). Yurttaşlık, toplumsal ve politik sosyalleştirme işleviyle ve nihayetinde eğitimin çocukları ve gençleri günümüzün giderek daha fazla birbirine bağlı ve birbirine bağımlı dünyasının zorluklarıyla başa çıkmaya hazırlamadaki katkısıyla doğrudan ilişkilidir (UNESCO, 2014, s15).

Küresel vatandaşlık eğitiminde temel parametreler olsa da, yaklaşımlar, yorumlar ve odak genellikle farklılık gösterdiği ve uygulama için "herkese uyan tek bir model" olmadığı görülmektedir (UNESCO, 2014, s.14). Küresel vatandaşlık eğitim yaklaşımlarındaki en temel ayrım küresel vatandaşlık eğitiminin küresel toplulukla ilgili hedefleri mi yoksa bireyin rekabette öne geçebilmesi amacı ile bireysel hedefleri mi teşvik etmesi gerektiği sorusuna verilen cevapla ilgilidir (UNESCO, 2014, s.14). İlk pozisyon, küresel vatandaşlık eğitiminin dünyaya ne gibi katkılar sağlayabileceğini vurgularken (UNESCO, 2014, s.14), ikincisi ise; küresel yeterlilik için eğitim olarak adlandırılmakta ve bireylerin istihdam piyasasında öne çıkmasını hedefleyerek, literatürde ve uygulamada eğitim sistemlerinin öğrencileri küresel işgücünde rekabet edebilmek için hazırlanması gerekliliği düşüncesinden çıkmıştır (Dill, 2013). Alan yazında, neoliberal, küresel yetkinlikler ya da bireysel çıktılar olarak adlandırılan bu yaklaşımlara yönelik eleştiriler mevcuttur. Örneğin Cabezudo, (2014) eğitim kurumlarının, bilginin en yüksek teklif sahibine satılmak üzere tartışmasız bir mal olarak tüketildiği rekabetçi kurumlar haline geldiğini belirtmektedir. Spring (2001, s.9), dünyadaki okul sistemlerinin beşeri sermaye muhasebesi ve ekonomik kalkınmayı vurgulayan bir eğitim modelini benimseme eğiliminde olduğu, bu modelin ise sömürgeciliğin, küresel temasların ve uluslararası ekonomik planlamanın bir sonucu olduğu ve ekonomik kalkınmanın yarattığı işler için işçileri eğiten okulların öngörüldüğünü belirtmiştir. Bu yaklaşımlar; eğitime yönelen ekonomik yaklaşımın diğer bir yüzü olarak görülmektedir. Asıl amacı işçileri bilgi yoğun ekonomilere ve hatta bazı durumlarda belirli firmalara hazırlamaktır. Bu yaklaşım tüm insan yeteneklerinin ahenkli bir gelişimine vurgu yapmak yerine işle ilgili yeterliklerin önemini abartmaktadır. Bu yaklaşımlara, var olan sosyo-ekonomik farklılıkları arttırabileceği, var olan sorunların eğitim ile güçleneceği ve günümüzde olan eşitsizliklerin devamlılığının süreceğine (Ananiadaou ve Claro, 2009) yönelik eleştiriler getirilmiştir.

İlk yaklaşımı benimseyen UNESCO küresel vatandaşlığı: bireylerin küresel zorluklarla yüzleşmek ve çözümler üretmek için hem yerel hem de küresel olarak aktif roller üstlenmelerini ve nihayetinde daha adil, barışçıl, hoşgörülü, kapsayıcı, güvenli ve sürdürülebilir bir dünyaya proaktif katkıda bulunmalarını sağlamayı amaçlamaktadır (UNESCO, 2014). Küresel vatandaşlık eğitimi farklı biçimler alabilse de, öğrencilerde bazı yetkinlikleri teşvik etmeyi içeren ortak unsurlara sahip olduğu söylenebilir. Davies ve Pike (2009, s.63) bu ortak noktaları: küresel bağlantılar ve karşılıklı bağımlılıklar, küresel sistemler, küresel konular ve sorunlar, diğer kültürleri anlama, insanların inançları ve değerleri ile gelecekle ilgili yapılan seçimlerin sonuçlarının farkındalığı olarak belirtmiştir. UNESCO ise bu ortak noktaları ayrıntılı olarak şu şekilde belirtmiştir:

- Çoklu kimlik düzeylerinin anlaşılmasıyla desteklenen bir tutum ile bireysel kültürel, dini, etnik veya diğer farklılıkları aşan bir kolektif kimlik potansiyeli (örneğin, ortak insanlığa ait olma duygusu, çeşitliliğe saygı),

- Adalet, eşitlik, haysiyet ve saygı gibi küresel meseleler ve evrensel değerler hakkında derin bilgi (örn. küreselleşme süreci, karşılıklı bağımlılık/bağlılık, ulus devletler tarafından yeterli veya benzersiz bir şekilde ele alınamayan küresel zorluklar, ana kavram olarak sürdürülebilirlik),
- Sorunların farklı boyutlarını, bakış açılarını tanıma ve çok yönlü bir yaklaşımı benimsemek de dahil olmak üzere eleştirel, sistematik ve yaratıcı düşünmeye yönelik bilişsel beceriler (örneğin, çok yönlü bir yaklaşımla desteklenen muhakeme ve problem çözme becerileri),
- Empati ve çatışma çözme gibi sosyal beceriler dahil olmak üzere bilişsel olmayan beceriler ve farklı geçmişlere, kökenlere, kültürlere ve bakış açılarına sahip insanlarla ağ kurma ve etkileşim kurma için iletişim becerileri ve yetenekleri (örneğin küresel empati, dayanışma duygusu),
- Küresel zorluklara küresel çözümler bulmak için işbirliği içinde ve sorumlu bir şekilde hareket etme ve kolektif iyilik için çaba gösterme davranışsal kapasiteleri (örneğin bağlılık duygusu, karar verme becerileri) (UNESCO, 2014, s.17).

Shahla, Alireza; Mohammad ve Narges (2013) küresel vatandaşlık eğitimi için müfredat önerilerinde bulunmuştur. Bu öneriler şunlardır:

- Kültür, dil ve birlikte yaşamayı öğrenme ile ilgili olarak dünya vatandaşlarını geliştirmek;
- Öğrencilerin evrensel insani değerleri tanımlarını ve geliştirmelerini teşvik etmek|
- Öğrencileri, bireysel veya ortaklaşa olarak öğrenme ve bilgi edinme becerileriyle donatmak ve bu beceri ve bilgileri geniş bir alanda buna göre uygulamak.

Belirtilen ortak noktalar küresel vatandaşlık eğitiminin sadece bilişsel ve sosyo duygusal boyutlarda kazanımlar içermediği; yapılan seçimlerin sonuçlarının farkındalığı, beceri ve bilgileri geniş bir alanda uygulamak ya da kolektif iyilik için çaba gösterme ifadeleri ile davranışlara da yansıtmayı hedeflemektedir. Küresel vatandaşlık eğitiminin bu hedefleri Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyinin (National Council for the Social Studies (NCSS) sosyal bilgiler dersi için ortaya koyduğu amaçlar ile örtüştüğü görülmektedir. NCSS sosyal bilgiler dersinin amaçlarını şu ifadelerle belirtmiştir:

Sosyal bilgilerin amacı, vatandaşlık yeterliliklerinin -öğrencilerin kamusal yaşamda aktif ve katılımcı olmaları için gereken bilgi, entelektüel süreçler ve demokratik niteliklerinin artırılmasıdır. Sosyal bilgiler, bilgi sahibi, becerilerle donanmış ve kendini demokrasiye adanmış genç insanlarla, demokratik yaşam tarzımızın devamlılığı ve gelişimi ve bu genç insanların küresel toplumun bir üyesi olmaları için gerekmektedir (NCSS, 2010).

Belirtilen amaçlarda bireyin küresel toplumun bir üyesi olması hedefi açık olarak belirtilmiştir. Günümüzde birey sadece kendi toplumu ile ilişkili hak, ödev ve sorumluluklarla ilişkilendirilmemiş olup; tüm insanlıkla ilişkilendirilmektedir. Bu ilişkiler alan yazında da artan bir şekilde çalışılmış ve çalışılmaktadır. Bu sorumluluklar dolaylı olarak sosyal bilgiler derslerinde belirli düzeylerde aktarılmaktadır. Sosyal bilgiler dersi; geçmişi ve günümüzü konu edinerek çocukların günümüz toplumlarının sorunlarından haberdar olmalarını sağladığı için büyük önem taşımaktadır (Arın ve Deveci, 2008, s. 171). Güncel olayların öğretimi ile öğrencilerin duyarlı ve empati sahibi olabilmeleri sağlanabileceği gibi, düşünme ile başlayan bu sürecin eyleme dönüşmesi ile dünyanın da değişmesine katkı sağlanabilir (Taşkın ve Memişoğlu, 2019, s. 609). Sosyal bilgiler, farklı ve çatışan önceliklerin uzlaşma alanı olarak tanımlandığı düşünüldüğünde (Stanley, 2001, s. 12), öğrencilere günlük olayların öğretimi sayesinde kazanabilecekleri duyarlılıklar ve empati daha da önemli bir anlam ifade etmektedir.

Görüldüğü üzere küresel bir toplumun gelişiminde eğitime düşen sorumlulukların yerine getirilebileceği derslerin başında sosyal bilgiler dersi gelmektedir. Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitapları küresel vatandaşlık yetiştirme hedefinin tüm dünyanın gündemine girmesini sağlayan 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin kabulünden önce de bu hedeflerle ilişkisi alan yazında incelenmiştir. Var olan sürdürülebilir kalkınma hedefleri ile ilgili kazanımların 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer aldığı belirtilmektedir (Kaya ve Tomal, 2011, s. 54). Akhan ve Yalçın (2016, s.43) çalışmalarında 1961, 1962, 1968, 1988, 1993, 1998, 2005) yıllarına ait sosyal bilgiler öğretim programlarını çok kültürlü eğitim açısından değerlendirmişlerdir. Anılan programların çok kültürlü eğitim açısından yeterli düzeyde olmadığını, özellikle 2005 sosyal bilgiler dersi öğretim programının yapılandırmacı eğitim anlayışına göre oluşturulduğu halde çok kültürlü eğitime değinme noktasında eksik kaldığı sonucuna ulaşılmışlardır Açıkalin (2010, s. 257) küresel eğitimin temel temalarının çoğunun 2005 Türk sosyal bilgiler müfredatında temsil edilmesine rağmen, yeterince ifade edilmediğini, en önemlisi de küresel eğitimin önemli bir niteliği olan “çoklu bakış açılarının” müfredatta olmadığını belirtmektedir. Benzeri bir çalışmada, Çolak, Kabapınar ve Öztürk (2019, s. 342, 348) sosyal bilgiler derslerini veren öğretmenlerin küresel vatandaşlığa ve

küresel vatandaşlık eğitimine dair görüşlerini incelemişlerdir. Araştırmalarında; sosyal bilgiler dersinin küresel vatandaşlık eğitimi ilgili konuları içermekle birlikte yetersizliğine vurgu yapmışlardır. Ancak çalışma 1998 sosyal bilgiler dersi öğretim programını içermemektedir. Litaratür incelendiğinde küresel vatandaşlık eğitiminin 1998 sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre hazırlanmış olan sosyal bilgiler ders kitaplarına nasıl yansıdığına yönelik yeterli bir çalışmanın olmadığı görülmektedir.

Amaç

Bu araştırma UNESCO tarafından küresel vatandaşlık eğitimine bir çerçeve paradigması olarak geliştirilen Küresel Vatandaşlık Eğitim Paradigmasının (Global Citizenship Education Paradigm; GCED) ülkemizdeki sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alma durumunu tarihsel süreçte anlamayı amaçlamaktadır. Bu amaç için araştırmada Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okullarda okutulmuş olan 1998 sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre hazırlanmış sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Ders kitaplarının küreselleşme ve küresel vatandaşlık eğitimi ile ilgili içerikleri GCED de belirtilen bilişsel, sosyo- duygusal ve davranışsal boyutlarına göre analiz edilmiştir.

Metodoloji

Araştırma Modeli

Bu araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması modeli kullanılmıştır. Durum çalışması araştırması, araştırmacının gerçek yaşam, güncel sınırlı bir sistem (bir durum) yada belli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış sistemler (durumlar) hakkında çoklu bilgi kaynakları (mülakatlar, görsel-ışitsel materyaller, dokümanlar ve raporlar) aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı, bir durum betimlemesi ya da durum temaları ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır (Creswell, 2013, s. 97). Durumlar çok farklı şekillerde olabilir. Bu araştırmada 1998 sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre hazırlanmış olan sosyal bilgiler ders kitaplarında küresel vatandaşlık eğitimi olgusu bir durum olarak kabul edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden birisi olan ölçüt örnekleme tercih edilmiştir. Ölçüt örnekleme yöntemindeki temel anlayış araştırmacı tarafından daha önceden hazırlanmış ölçütleri karşılayan durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s.112). Bu araştırma için tespit edilen ölçüt ise 2005 yılında yeni bir eğitim felsefesine geçilmeden önce uygulamada olan 1998 sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre hazırlanmış olan sosyal bilgiler ders kitaplarıdır. Bu ölçüt küresel vatandaşlık eğitiminin sosyal bilgiler ders kitaplarındaki tarihsel süreç içindeki değişiminin ve gelişiminin anlaşılması açısından önemlidir.

1998 sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre hazırlanmış ders kitapları;

4. **Sınıf:** Şenünver, G., Karabulut, Dr. E., Kesim, H.S., Turgut, R., Ercan, N., Küçükbaycan, M., Uslu, H. ve Akay, A. (1999). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 4*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
5. **Sınıf:** Şenünver, G., Karabulut, Dr. E., Kesim, H.S., Turgut, R., Ercan, N. Küçükbaycan, M., Uslu, H. ve Akay, A. (1999). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 5*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
6. **Sınıf:** Şenünver, G., Karabulut, Dr. E., Kesim, H.S., Turgut, R., Ercan, N. Küçükbaycan, M., Uslu, H. ve Akay, A. (2000). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 6*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
7. **Sınıf:** Şenünver, G., Karabulut, Dr. E., Kesim, H.S., Turgut, R., Ercan, N. Küçükbaycan, M., Uslu, H. ve Akay, A. (1999). *İlköğretim Sosyal Bilgiler 7*. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Verilerin Toplanması

Bu araştırmada küresel vatandaşlık eğitiminin sosyal bilgiler ders kitaplarında nasıl yer aldığını tespit etmek amacıyla veriler doküman incelemesi yoluyla toplanmıştır. Doküman incelemesi var olan kayıt ve belgelerin sistemli olarak incelenmesidir (Karasar, 1999). 1998 sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre hazırlanmış olan ders kitapları, Ferit Ragıp Tuncor Arşiv ve Dokümantasyon Kütüphanesi'nden taratılarak elde edilmiştir. Kitapların kopyasına ulaşıldıktan sonra sayfaları tek tek kontrol edilmiş eksik sayfaların olmadığı tespit edilmiştir.

Verilerin Analiz Edilmesi

Küresel vatandaşlık eğitiminin sosyal bilgiler ders kitaplarındaki yerini ortaya koymak için yapılan bu araştırmada hem araştırmanın amacına uygunluk hem de alt problemlere cevap verebilmek amacıyla nitel araştırmalarda kullanılan içerik analizinden yararlanılmıştır. İlgili dokümandaki verileri açıklayacak kavramlara ve ilişkilere

ulaşmak için içerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde organize ederek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 227). Bu araştırmada analiz birimi olarak cümle ve paragraflar kullanılmıştır. Buna göre cümle ya da paragraflarda kategori ve alt kategorilerin hangi sıklıkta geçtiği tespit edilmiştir.

Tablo 1. Analiz biriminden örnek kodlama

Cümle veya Paragraf (Analiz Birimi)	Kod	Alt Kategori	Kategori
Köylerde doğumun fazla olması, nüfus artışına neden olmaktadır. Artan bu nüfusa karşılık ekim dikim alanlarının yeterli olmaması, köylerden kentlere doğru göçü zorlamakta ve kentlerin nüfusunun artmasına neden olmaktadır (bk.Grafik I). Bu göç olayı iş olanaklarının daha çok olduğu büyük kentlere doğru gerçekleşmektedir.	Hızlı nüfus artışı	Yerel Konular/Sorunlar Tanımlama Ulusal Konular/Sorunlar Nedenleri	Konular/ Sorunlar
Doğal parçalanma olanağı olmayan veya yok olması için çok uzun bir Zamanı gerektiren katı atıkların başında, pet şişeler, yeniden doldurulması mümkün olmayan piller, plâstik ve naylonlar gelir. Plâstiklerin doğada yok olmaları 500 yıl gibi çok uzun bir süreyi gerektirmektedir. Pil ise içerisindeki kimyasal madde ile toprağı kirletir. Bu bakımdan toprağı kirleten bu maddelerin de doğaya zarar vermeyecek şekilde ayrı yerlerde biriktirilmesi, çevreye yayımaması gerekir	Çevre Geri Dönüşüm	Ulusal Konular/Sorunlar Çözüm Önerileri Bireysel Katılım Ulusal	Konular/ Sorunlar Aktif Vatandaşlık

İçerik analizinin önemli bir aşaması kategori geliştirme aşamasıdır. Kategoriler ve alt kategorilerin belirlenmesinde UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitimi çerçeve paradigmasına göre hazırladığı **“Global Citizenship Education: Topics and Learning Objectives”** (UNESCO, 2015) başlıklı kılavuz dikkate alınmıştır. Bu dokümanda küresel vatandaşlık eğitiminin üç temel boyutu olduğu vurgulanmıştır. Bu boyutlar ise aşağıda yer almaktadır.

1. Bilişsel
2. Sosyo-Duygusal
3. Davranışsal

Bu öğrenme alanlarına göre, UNESCO'nun küresel vatandaşlık yaklaşımının ders kitaplarında yer alma durumu hazırlanmış olan GCED İnceleme Formu ile gerçekleştirilmiştir. GCED' inceleme formu, araştırmacı tarafından UNESCO'nun pedagojik rehberi doğrultusunda hazırlanmıştır. GCED inceleme formu öğrenmenin üç alanı için ayrı ayrı düzenlenmiştir. Küresel vatandaşlık eğitiminin 1998 öğretim programına göre hazırlanmış olan sosyal bilgiler ders kitaplarında kategori ve alt kategorilere, yıllara ve sınıf düzeyine göre karşılaştırmak için sayısallaştırma yoluna gidilmiştir. Sayısallaştırma yapılırken eğer ilgili kategori ya da alt kategori dokümanda varsa “1” değeri verilmiştir. Böylece her kategorinin ve alt kategorinin sosyal bilgiler ders kitaplarında kaç kez tekrarlandığı tespit edilmiştir.

Geçerlik ve Güvenilirlik Çalışması

Araştırmanın geçerliği için araştırmada incelenen dokümanların özellikleri ile veri toplamak için kullanılan “GCED İnceleme Formu”nun oluşturulma safhaları açıklanmıştır. Ayrıca bulgular oluşturulurken ders kitaplarından kategori ve alt kategoriler için doğrudan alıntılar yapılmıştır. Ayrıca araştırma sürecinin her aşaması iki uzman tarafından bir dış değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu araştırmada analiz edilecek verilerin çokluğu, küresel vatandaşlık eğitimi konusunda uzman olan ve bu yoğun veri setini kodlayacak bir araştırmacının bulunamayışından dolayı “zaman açısından” güvenilirlik tekniği kullanılmıştır. Buna göre araştırmacı defaatle sosyal bilgiler ders kitaplarını “GCED İnceleme Formunda” yer alan tüm kategori ve alt kategorilere göre kodlamış ve bu süreç sonucunda tereddüt yaşanan kodlamalarda uzman görüşüne başvurularak bir görüş birliğine varılmıştır.

Bulgular**1998 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına Göre Hazırlanmış 4, 5, 6 ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında UNESCO'nun Küresel Vatandaşlık Eğitimi Anlayışının Bilişsel Boyutunun İncelenmesi****Tablo 2.** 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitimi anlayışının bilişsel boyutta yer alma durumunun kategoriler ve alt kategoriler göre dağılımı

KATEGORİLER	ALT KATEGORİLER	4. Sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	TOPLAM
		<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
KONULAR VE SORUNLAR	Yerel Konular ve Sorunlar (Tanımlama)	0	0	3	0	3
	Yerel Konular ve Sorunlar (Nedenler)	0	0	3	0	3
	Yerel Konular ve Sorunlar (Çözüm Önerileri)	0	0	2	0	2
	Ulusal Konular ve Sorunlar (Tanımlama)	22	17	33	15	87
	Ulusal Konular ve Sorunlar (Nedenler)	0	3	13	0	16
	Ulusal Konular ve Sorunlar (Çözüm Önerileri)	4	9	5	0	18
	Küresel Konular ve Sorunlar (Tanımlar)	2	1	15	0	18
	Küresel Konular ve Sorunlar (Nedenler)	2	0	6	0	8
	Küresel Konular/ Sorunlar Çözüm Önerileri	0	1	1	0	2
SİSTEMLER VE YAPILAR	Yerel Sistemler ve Yapılar (Tanımlama)	2	0	0	0	2
	Yerel Sistemler ve Yapılar (Kurulma Nedenleri)	1	0	0	0	1
	Yerel Sistemler ve Yapılar (Yapısal Sorunlar)	0	0	0	0	0
	Ulusal Sistemler ve Yapılar (Tanımlama)	12	7	10	6	35
	Ulusal Sistemler ve Yapılar (Kurulma Nedenleri)	1	5	2	5	13
	Ulusal Sistemler ve Yapılar (Yapısal Sorunlar)	0	0	0	0	0
	Küresel Sistemler ve Yapılar (Tanımlama)	0	1	0	11	12
	Küresel Sistemler ve Yapılar (Kurulma Nedenleri)	0	0	4	3	7
	Küresel Sistemler ve Yapılar (Yapısal Sorunlar)	0	0	1	0	1
ETKİLEŞİM VE BAĞLILIK	Küresel Değişimlerin İnsanlar Üzerindeki Etkileri	14	6	4	20	44
	Yerel/Ulusal ile Küresel Sistemler Arasındaki	4	0	6	0	10
	Yerel/Ulusal ile Küresel Konular/ Sorunlar Arasındaki Etkileşim ve Bağlılık	3	0	5	7	15
BİLİŞSEL BECERİLER	Eleştirel Düşünme Becerisi	1	1	0	0	2
	Sorgulayıcı Öğrenme Becerisi	0	0	0	0	0
	Medya Okuryazarlığı	0	0	1	0	1
	Dijital Okuryazarlık	0	0	0	0	0
	Analitik Düşünme Becerisi	0	0	0	0	0
	Karar Verme Becerisi	0	0	0	0	0
	Empati Becerisi	0	0	0	0	0
	Problem Çözme Becerisi	0	0	0	0	0
	Teknoloji Okuryazarlığı	0	0	0	0	0
	Yaratıcı Düşünme Becerisi	0	0	0	0	0
	VATANDAŞLIK	Bireyin Yasal ve Anayasal Ödevleri	5	2	4	1
Bireyin Yasal ve Anayasal Hakları		5	7	8	0	20
Bireyin Uluslararası Gönüllü Kuruluş ve Organizasyonlarla İlişkisi		0	0	0	0	0
Uluslararası Hukuk Metinlerinden Doğan Haklar		0	0	1	0	1
Vatandaşlık Yaklaşımları/Benzerlikler		0	0	0	0	0
Vatandaşlık Yaklaşımları Farklılıklar		0	0	0	0	0
TOPLAM		78	60	127	68	333

1998 sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre hazırlanmış olan ders kitaplarında bilişsel boyut toplam 333 ifade ile en fazla yer alan boyut olarak belirlenmiştir.

Konular ve sorunlar kategorisinde toplam 157 ifade (Bütün bilişsel ifadelerin % 47,15'i) ders kitaplarında yer almaktadır. Konular ve sorunlar kategorisi bilişsel boyutta en fazla ifadenin belirlendiği kategori olmuştur. Bu kategoride en fazla ifadenin yer aldığı alt kategoriler ulusal konular ve sorunlar ile ilgili alt kategoriler iken en az ifadenin yer aldığı alt kategoriler ise yerel ve küresel konular ve sorunlar ile ilgili alt kategorilerdir.

Yerel konu ve sorunlar alt kategorilerinde toplamda 8 ifade ders kitaplarında belirlenmiştir. Yerel konu ve sorunlar, birçok farklı boyutu ile var olan durumu betimleyen ve yüzeysel olarak nedenleri ile aktarılmıştır. İfadelerin tümü 6. Sınıf ders kitaplarında belirlenmiştir. Salgın hastalıklar (MEB,2000, s.113), sağlık kuruluşlarının yetersizliği (MEB, 2000, s.113), eğitim alanındaki sorunlar, ısınma için odun kullanımı ile ormanlarımızın zarar görmesi ve hızlı nüfus artışı nedeni büyük kentlere yaşanan iç göç (MEB,2000, s.114) aktarılmıştır. Yerel konu ve sorunlar, ulusal konu ve sorunlara neden olabileceği de ders kitaplarında belirtilmiş ve onlarla etkileşimleri aktarılmıştır. Hızlı nüfus artışı ise sorunların en önemli sebebi olarak şu şekilde gösterilmiştir. **“Köylerde doğumun fazla olması, nüfus artışına neden olmaktadır. Artan bu nüfusa karşılık ekim dikim alanlarının yeterli olmaması, köylerden kentlere doğru göçü zorlamakta ve kentlerin nüfusunun artmasına neden olmaktadır (bk. Grafik 1). Bu göç olayı, iş olanaklarının daha çok olduğu büyük kentlere doğru gerçekleşmektedir. Buralara göçen insanlar, fabrika işçisi, yapı işçisi, maden işçisi gibi etkinliklerde bulunmaktadır. Kentlerdeki kazancı daha çekici bulan, insanların bir bölümü, göç ettikleri yerlere sürekli olarak yerleşmektedirler** (MEB,2000, s.110).”

Ulusal konu ve sorunlar, bazı durumlarda yerel konu ve sorunlarla etkileşim içerisinde olmak üzere geniş bir yelpazede aktarılmıştır. Türkiye'nin nükleer enerji yatırımları, bireylerdeki yanlış beslenme alışkanlıkları, komşu ülkelerin silahlanma çabaları benzeri dönemin güncel konu ve sorunları da ders kitaplarında yer almıştır. Hızlı nüfus artışı sorunu yerel konu ve sorunlarda da değinildiği gibi ulusal birçok konu ve sorunun kaynağı ders kitabında yer almıştır: Bu sorunun çözümü olarak aile planlamasına ders kitaplarında yer verilmiştir. Aile planlamasına yönelik önyargılarla mücadele de 6. sınıf ders kitabında yer almaktadır: Göç olgusu, iç ve dış göç olarak hızlı nüfus artışı ile ilişkilendirilerek aktarılmıştır. Göçlerin nedeni olarak gösterilen ekonomik sebepler 6. sınıf ders kitabında şu cümlelerle aktarılmıştır. **“Daha çok ekonomik nedenlerle gerçekleşen dış göçler de nispeten yurdumuzdaki nüfus kaybına neden olmaktadır. Ülkemiz nüfusunun artışına paralel olarak ekonomik imkânlarımızın ve iş olanaklarının artırılması durumunda bunun önüne geçilebilir”** (MEB,2000.s.110). Cinsiyet konusu ulusal konu ve sorunlarda ders kitaplarında yer alan başlıklardan birisidir. Bu konu, özellikle kadına verilen önem ve kadınların yaşadığı sorunlara çözüm bulma gayretini gösteren örneklerle 4. sınıf ders kitabında yer almaktadır. Kadının toplumda her türlü hakka sahip olması ve değeri de ders kitaplarında vurgulanmıştır. Ancak kadının erkeğin bir yardımcısı, iş hayatına tümü ile katılan değil de destek olan bir statüde belirten bir ifade 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer almaktadır. **“Örneğin; kadın, dikmiş dikerek ve örgü örerek, alışverişlerini ucuz ve kaliteli mal satan yerlerden yaparak aile bütçesinin yükünü hafifletebilir”** (MEB,1999a.s.17). Ders kitaplarının genelinde cinsiyet eşitliği ve kadın sorunlarına çözüm arayışı öne çıkarken, bu cümle ile kadın farklı bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir. Çevre sorunları, 4. sınıf ders kitabında bilgi aktarımı düzeyinde şu ifadelerle yer almaktadır: **“Çevre, insan veya başka bir canlının hayatı boyunca ilişkilerini sürdürdüğü bir ortamdır. Hava, su ve toprak ile hayvanlar, bitkiler ve insanlar bu ortamın birer parçasıdır. Bunlardan birinin yok olması veya zarar görmesi, yaşanan çevredeki doğal dengenin bozulmasına neden olur”** (MEB,1999a.s.43). Ders kitapları genelinde çevre konusuna olan duyarlılık sergilenmiştir. Çevre sorunlarının çözüm önerileri 5. sınıf ders kitabında şu ifadelerle yer almaktadır: **“Bu bakımdan toprağı kirleten bu maddelerin de doğaya zarar vermeyecek şekilde ayrı yerlerde biriktirilmesi, çevreye yayılmaması gerekir”** (MEB, 1999b, s.115).

Küresel konu ve sorunlar alt kategorisinde küresel açlık ve kaynakların eşit dağıtılmaması (MEB, 2000, s.47), kitle imha silahları, bulaşıcı hastalıklar (MEB, 2000, s.53), cinsiyet (MEB,2000, s.55) konu ve sorunları 6. sınıf ders kitabında yer alan konu ve sorunlara örnek olarak verilebilir. Küresel konu ve sorunlar; aktarılan ulusal konu ve sorunlarla etkileşimi belirtilmeksizin ders kitaplarında yer almaktadır. Hızlı nüfus artışı küresel boyutta da diğer sorunlara neden olan bir olgu olarak 6. sınıf ders kitabında sunulmuştur. **“Ülkelerde nüfus artışının hızlı olması, yapılan yardımlarla açlığın önlenmesinde başarıya ulaşılmasını güçleştirmektedir”** (MEB, 2000, s.52). Eşit dağıtılmayan kaynaklar küresel açlık sorununa da vurgu yapılarak 6. sınıf ders kitabında aktarılmıştır. **“Bazı ülkelerde her yıl çok sayıda insan açlıktan ölüyor, bazı ülkelerde büyük bir savurganlık ve israf yaşanmaktadır. İsraf, ülkelerin ekonomilerini çökerten bir faktördür. Bu bakımdan her konuda tasarrufa dikkat etmeli, israftan kaçınılmalıdır”** (MEB,2000, s.52). Kaynakların sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi ile ilgili ifadeler 6. sınıf ders kitabında yer almaktadır (MEB,2000, s.47). Eğitim, ders kitaplarında hem ulusal hem de küresel düzeyde vurgulanan bir diğer alan olmuştur. Küresel boyutta eğitim sorunu, küresel boyutta eşit dağıtılmayan kaynaklara vurgu yapılarak 6. sınıf ders kitabında aktarılmıştır.

Sistemler ve yapılar kategorisi ders kitaplarında toplamda 71 (Bütün bilişsel ifadelerin %21,32'si) ifade ile yer almıştır. Bu kategoride en fazla ifadenin yer aldığı alt kategoriler ulusal sistemler ve yapılar ile ilgili alt kategoriler

iken en az ifadenin yer aldığı alt kategoriler ise yerel ve küresel sistemler ve yapılar ile ilgili alt kategorilerdir.

Yerel sistem ve yapılar alt kategorisinde toplamda 3 ifade belirlenmiştir. Bu ifadelerde değişim ve değişimin nedenleri aile boyutunda 4. sınıf ders kitabında incelenmiştir (MEB,1999a).

Ulusal sistem ve yapılar alt kategorilerinde toplamda 48 ifade belirlenmiştir. Karar verme mekanizmaları, değişim, ulusal kurumlar, sistem ve yapıların küresel düzeydeki etkileşimleri, devlet sorumluluğu, devlet faaliyetlerinin vatandaşlara etkileri ve demokratik sistem ve yapılar ders kitaplarında belirlenen kod kelimelerden bazılarıdır. Ulusal sistem ve yapılar aktarılırken bazı durumlarda hem devletin ekonomik açıdan bireylerin hayatlarına olan etkisi hem de devlet sorumluluğu anlayışı ile 4. sınıf ders kitabında aktarımlar yapılmıştır. **“Devlet, balıkçılığımızı geliştirmek için çeşitli tedbirler almaktadır. Et ve Balık Kurumu, balıkçılığımızı geliştirmek için çalışmalar yapmaktadır. Balıkçılığımızı geliştirmek için yapılan çalışmalar, yeterli düzeye geldiği zaman yurdumuzdaki balık tüketimi de artacaktır”** (MEB,1999a.s.85). Ders kitaplarında, sistem ve yapılar arasındaki etkileşim ve bağlılık ile küresel dayanışmaya ve küresel düzeyde sistem ve yapılar arasındaki işbirliğini gösteren nadir örnekler de mevcuttur. Küresel STK’ların ülkemiz çevre sorunlarının çözümüne yönelik yaptıkları çalışmaların aktarıldığı ifadeler 5. sınıf ders kitabında yer almaktadır (MEB,1999b, s.177). Sistemler ve yapılardaki etkileşimlerin aktarıldığı diğer bir başlık göç olgusudur. Ülkeler arasında siyasi anlaşmalar ile gerçekleştirilen göç 7. sınıf ders kitabında şu ifadelerle aktarılmıştır: **“Bu ülkeler, kalkınmanın ortaya çıkardığı insan gücü ihtiyacını karşılamak için başka ülkelerden işçi talep etmişlerdir Türk hükümetlerinin bu ülkelerle yaptıkları anlaşmalar sonucunda 1960’lı yılların başından itibaren Türkiye’den Avrupa ülkelerine işçi gönderilmeye başlanmıştır** (MEB, 1999c, s 187).” Ulusal sistemler ve yapılar alt kategorisinde STK’ların önemi açık ifadelerle 6. sınıf ders kitabında aktarılmaktadır. **“Sivil toplum örgütlerinin çok sayıda kuruluş geliştiği toplumlarda demokrasiler daha güçlüdür. Bizim ülkemizde de sendikalar, vakıflar, dernekler, kulüpler gibi sivil toplum örgütleri hızla kuruluş gelişmektedir”** (MEB,2000, s.14). Kamuoyu kavramı ise 6. sınıf ders kitabında var olan resmi sistem ve yapılarla işbirliğini sağlama hedefi ile açıklanmaktadır (MEB,2000, s.14).

Küresel sistemler ve yapılar alt kategorisinde sistem ve yapıların kurulma nedenleri ve yaptıkları çalışmalar 6. sınıf ders kitabında yer almaktadır. **“Dünyada açlığa karşı mücadele etmek amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilâtı (FAO)'na göre 450 milyon insan açlık tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır** (MEB,2000, s.52).

Etkileşim ve bağlılık kategorisi ders kitaplarında toplamda 69 ifade ile yer almıştır. (Bütün bilişsel ifadelerin % 20,72’i). Bu kategoride en fazla ifadenin yer aldığı alt kategori küresel değişimlerin insanlar üzerindeki etkileri alt kategorisidir. Ders kitaplarında, tarihteki medeniyetlerin günümüz dünya medeniyetine katkıları ve bu medeniyetler arasındaki kültür ve bilim alanındaki etkileşimler ağırlıklı olarak belirlenmiş ifadelerdir. Ticaretin, kültür ve bilginin paylaşımındaki önemli rolüne 4. sınıf ders kitabında (MEB,1999a. s.139) değinilmiştir. Bilim ve kültürün, birey ve toplum yaşamındaki önemi ve neden olabildiği değişimler 7.sınıf ders kitabında şu ifadelerle aktarılmıştır: **“Matbaanın bulunmasından sonra din kitapları çeşitli dillerde basılmaya başlandı. Hristiyanlığın kutsal kitabı olan İncil’i herkes okuma imkanı buldu. Böylece din adamlarının ve papanın her söylediğinin doğru olmadığı öğrenildi”** (MEB, 1999c, s 84). Dış göçün, ülkemiz için bir kayıp olduğu şu ifadeler ile 4. sınıf ders kitabında belirtilmiştir. **“Özellikle genç ve dinamik nüfusun dış ülkelere göç etmesi (dış göç) yurdumuz insan gücü açısından önemli bir kayıptır”** (MEB,1999a.,s.129). Bu kategoride incelenen küresel sistem ve yapılar UNESCO ve hazırladığı Dünya Kültür Mirası Listesi ile 4. sınıf ders kitabında şu ifadelerle yer almaktadır: **“UNESCO, değişik ülkelerdeki tabiat ve kültür varlıklarından bazılarını korumaya almış ve bir "Dünya Miras Listesi" hazırlamıştır. Bunlardan yedi tanesi Türkiye’dedir”** (MEB,1999a 131). Ancak bu ifadelerin sadece betimleme aşamasında olduğu görülmüştür: Toplumların kimliklerinin değişimine neden olan çatışmalar da ders kitaplarında ifade edilmiştir: **“Talas Savaşı”** (MEB,1999a.s.140), **“Haçlı seferleri”** (MEB,2000, s.76) benzer şekilde **“Moğol İstilaları”** (MEB,2000, s.90). Çatışmalardaki teknolojik değişimlerin; kültürü, insanı ve toplumu etkilemesine ilişkin örnekler 7. sınıf ders kitabında görülmektedir. **“İstanbul’un fethiyle, kale ve surların top gülleleri ile yıkılabileceği anlaşıldı. Bu gelişme, Avrupa’da kralların derebeylerin üzerlerinde egemenlik kurmasını sağladı”** (MEB, 1999c, s 58). Sistem ve yapılar içerisinde çevre konusu da 6. sınıf ders kitabında işlenmiştir. **“Son yıllarda, doğal dengenin bozulmasının doğuracağı sonuçların ne kadar önemli olduğunu anlayan ülkeler, çevre korumasına büyük önem vermeye başlamışlardır. Yurdumuzda da doğal hayatı korumak amacıyla pek çok millî park oluşturulmuştur. Kuşçenneti, Yedigöller, Kovada Gölü ve Uludağ millî parkları bunlara örnektir** (MEB,2000, s.49).” Ancak aktarılan tedbirler düşünüldüğünde, çevre konusunda ülkelerin birbirlerinden bağımsız bir şekilde hareket ettiği düşünülmektedir.

Bilişsel beceriler kategorisinde ders kitaplarında sadece 3 ifade belirlenmiştir.

Vatandaşlık kategorisinde toplamda 33 ifade (Bütün bilişsel ifadelerin %9,91’i) ders kitaplarında yer almıştır. Bu

kategoride bireyin yasal ve anayasal ödevleri alt kategorisi 15 ifadeyle, bireyin yasal ve anayasal hakları alt kategorisi ise 25 ifade ile aktarılmıştır. Uluslararası hukuk metinlerinden doğan haklar” alt kategorisi ise 1 ifade “Çocuk Hakları Sözleşmesi” ile aktarılmıştır. Ders kitaplarında vatandaşlık kategorisinin diğer alt kategorilerinde herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. *“Temel haklarla” ilgili olarak da “Vatandaşlar, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilemez, vazgeçilemez temel hak ve hürriyetlere sahiptir”* (MEB,2000, s.23) ifadeleri ile temel hak kavramı ve önemi 6.sınıf ders kitabında vurgulanmıştır.

1998 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına Göre Hazırlanmış 4, 5, 6 ve 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında UNESCO’nun Küresel Vatandaşlık Eğitimi Anlayışının Sosyo-Duygusal Boyutunun İncelenmesi

4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında UNESCO’nun küresel vatandaşlık eğitimi anlayışının sosyo-duygusal boyutta yer alma durumunun kategoriler ve alt kategoriler göre dağılımı Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3. 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında UNESCO’nun küresel vatandaşlık eğitimi anlayışının sosyo-duygusal boyutta yer alma durumunun kategoriler ve alt kategoriler göre dağılımı

KATEGORİLER	ALT KATEGORİLER	4. Sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	TOPLAM
		<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
KİMLİK BİLİNCİ	Temel Haklara Bağlılık	0	0	0	0	0
	Bireysel Kimlik Bilincinin Çoklu İlişkilerde Konumu	25	1	4	0	30
	Toplumsal Kimlik Bilincinin Çoklu İlişkilerde Konumu	16	0	3	0	19
	Ulusal Kimlik Bilincinin Çoklu İlişkilerde Konumu	16	33	11	8	68
	Küresel Kimlik Bilinci	2	6	2	2	12
	Küresel konulara /Sorunlara Duyarlılık	0	0	0	0	0
	İnsani Konularda Bakış Açısı Geliştirme	0	14	3	17	34
	Kimlikler Arası İlişkiler	0	0	6	1	7
	Kimlikler Arası İlişki Biçimleri	0	0	0	0	0
TUTUM VE DEĞERLER	Farklılık ve Çeşitliliğe Yönelik Tutum ve Değerler	3	6	7	4	20
	Farklılıklara ve Çeşitliliğe İlişkin Farkındalık	3	1	0	0	4
	Farklılıklara ve çeşitliliğe Açık Olma	0	0	0	0	0
SOSYAL BECERİLER	Her Tür Toplumsal Baskıya Direnme	0	0	1	0	1
	Şiddeti Önleme	0	0	0	0	0
	İletişim Becerisi	0	0	0	0	0
	Empati	0	0	0	0	0
	Uzlaşma ve Arabuluculuk	0	0	1	0	1
	Çatışma Yönetimi	0	0	0	0	0
	Duygu Yönetimi	0	0	0	0	0
	Sosyal Katılım	0	0	0	0	0
	İş Birliği	0	0	0	0	0
	Girişimcilik	0	0	0	0	0
TOPLAM		65	61	38	32	196

Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Sosyo-Duygusal boyut toplamda 196 ifade ile yer almıştır.

Kimlik bilinci kategorisi toplam 170 ifade ile (Bütün sosyo-duygusal boyutun % 86,74’ü) bu boyutta en fazla ifadenin belirlendiği kategori olmuştur. Kategorideki ifadelerin, daha çok öğrencilerde geliştirilmesi hedeflenen bireysel rolleri aktarma amacını taşıyan ifadeler olduğu görülmektedir.

Bireysel kimlik bilincinin çoklu ilişkilerde konumu alt kategorisinde toplamda 30 ifade belirlenmiştir. Bu ifadelerde bireysel rollerin aktarımı hedeflenmiştir.

Toplumsal kimlik bilincinin çoklu ilişkilerde konumu alt kategorisi toplamda 19 ifade ile ders kitaplarında yer almaktadır. Toplumsal kimlik aktarımında aile 4. sınıf ders kitabında vurgulanan toplumsal birim olmuştur (MEB,1999a,s.9).

Ulusal kimlik bilincinin çoklu ilişkilerde konumu alt kategorisi toplamda 68 ifade ile ders kitaplarında yer

almaktadır. Misafirperverlik, cinsiyet eşitliği, yardımlaşma, dürüstlük ve saygı gibi değer ve tutumlar ön plana konularak ulusal kimlik özellikleri ders kitaplarında aktarılmıştır. Cinsiyet konusunda ders kitaplarında, küresel vatandaşlık eğitimi ile uyumlu tutum ve değerler yer almaktadır. Cinsiyet eşitliğinin yanı sıra, kadının toplum için önemi birçok ifadeyle belirtilmiştir. Dini kimlik ise ders kitabında İslam dininin kapsayıcılığı ve ayrımcılığa karşı olmasına vurgu yapılarak 5. sınıf ders kitabında şu şekilde aktarılmıştır: “*İslâm dininde bütün Müslümanlar eşittir. Aralarında ayrılık yoktur. Ancak uygulamada Araplar kendilerini diğer milletlerden üstün görürlerdi. Emeviler zamanında, Arap olmayan Müslümanlara "mevali" denilir ve onlar hor görülürdü. Abbasiler döneminde bu anlayış sona erdi. Araplarla mevaliler arasında eşitlik sağlandı*” (MEB,1999b, s.138). Ders kitabında aktarılan bu ifadelerde eşitliğin dinsel kimlikle ilişkisi belirtilmektedir. Ulusal kimlik içerisinde tanımlanan dini kimlikte; kültür, hoşgörü ve farklılıklara saygı şu ifadelerle 6. sınıf ders kitabında öne çıkarılmıştır: “*Mevlâna Celâleddin Rumi, Yunus Emre ve Hacı Bektaş Veli'nin Türk düşünce ve edebiyat hayatında önemli yerleri vardır. Onların çabaları sonucunda 13. yüzyıl Anadolu'su bir kültür ve hoşgörü ülkesine dönüşmüştür*” (MEB,2000, s.83).” “Birlikte Yaşam” özellikle tarihteki Türk devletleri ve medeniyetlerinden örnekler verilerek 5. sınıf ders kitabında şu ifadelerle aktarılmaktadır. “*Türk insanı; din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin herkese karşı hoşgörülü ve konukseverdir. Bu konuda atalarımız bize örnek olmuşlardır. Başka milletlerle yan yana, iç içe yaşadıkları zamanlarda onlara hoşgörü göstermişlerdir. Onların dinlerine, dillerine, gelenek ve göreneklerine karışmamışlardır*” (MEB,1999b, s.19).

Küresel kimlik bilinci alt kategorisinde ders kitaplarında toplamda 12 ifade belirlenmiştir. Bu alt kategoride toplumlar arasındaki benzerliklere yapılan vurgu, diğerlerinin ayrıştırılmaması açısından önemlidir. Farklı toplumların benzer olan bazı noktaları 4. sınıf ders kitabında şu ifadelerle yer almıştır: “*Her dönemde evlilik, toplum tarafından kurallara bağlanmıştır.*” “*Ailenin yapısı toplumlara göre değişir. Tüm toplumlarda aile kurumu çok önemlidir*” (MEB,1999a, s.10). Farklılıkları aşan benzerliklerin ders kitaplarında yer alması, ortak insanlığın anlaşılması açısından önemlidir. “Yurtta sulh cihanda sulh” sözü ile “Küresel Barış” kodu 2 defa ders kitabında yer almıştır.

İnsani konularda bakış açısı geliştirme alt kategorisinde ders kitaplarında toplamda 34 ifade belirlenmiştir. İfadeler genel olarak geçmişteki Türk ya da İslam devletlerinde insana ve insanı ilgilendiren yönetsel yapılarla ilgilidir.

Kimlikler arası ilişkiler alt kategorisinde ders kitaplarında toplamda 7 ifade belirlenmiştir. Dini inançların öne çıkarılarak yapılan güç mücadelelerini şu ifadelerde görmekteyiz: “*Papa da hem Müslümanların elindeki kutsal yerleri (Kudüs, Antakya vb.) almak hem de Hristiyanlığı yayarak gücünü artırmak istiyordu*” (MEB,1999c, s.90).

Küresel konulara /sorunlara duyarlılık ve kimlikler arası ilişki biçimleri alt kategorilerinde ise bir bulguya rastlanmamıştır.

Tutum ve değerler kategorisi, ders kitaplarında toplamda 24 (Sosyo-Duygusal boyutun %12,24’ü) ifade ile yer almaktadır. Farklılık ve çeşitliliğe yönelik tutum ve değerler alt kategorisinde toplamda 20 ifade belirlenmiştir. Hoşgörü, saygı, adalet, eşitlik, ayrımcılığa karşı olmak, birlikte yaşam ders kitabında yer alan tutum ve değerlere örnek olarak verilebilir. 4. sınıf ders kitaplarında yer alan ifadelerde Türk milletinin hoşgörüsü ve kapsayıcılığına vurgu yapılmıştır. “*Türkler arasında farklı inanışa sahip olanlar da vardı, Ancak kimse kimsese karışmazdı. Özellikle Uygurlar döneminde farklı inançta olanların birbirlerine hoşgörü gösterdikleri bilinmektedir*” (MEB,1999a, s.126). Diğer bir örnek olarak 6.sınıf ders kitaplarında şu ifadeler belirtilebilir: “*Anadolu Selçuklu Devleti ve Beylikler döneminde, Türkiye’de yaşayan insanların çoğunluğu Türk ve Müslümandı. Ayrıca burada, başka dinlere inanan insanlar da vardı ve Türklerle yan yana yaşıyorlardı. Onlara hoşgörü gösteriliyor, inanç özgürlüğü tanınıyordu*” (MEB,2000, s.81). Atatürk’ün Çanakkale Savaşlarında ölen düşman askerleri için söylemiş olduğu sözler de 5.sınıf ders kitabında, kapsayıcılık ve hoşgörü açısından örnek niteliktedir. “*Onlar da "bu memleketin toprakları üstünde kanlarını döken kahramanlardır. Onların bizim şehitlerimizden farkı yoktur*” (MEB,1999b, s.15,16). Ders kitaplarında, demokratik yaşamın hoşgörü ve saygıyı içeren bir sistem olduğu 4. sınıf ders kitaplarında şu şekilde aktarılmıştır. “*Toplum içinde insanlar, birbirinden farklı düşünebilirler. Farklı görüşlere sahip olabilirler. Kişilerin bu farklı görüş ve düşüncelere saygılı ve hoşgörülü olmaları gerekir. Demokratik yaşamın en güzel yönü farklı görüş ve düşünceleri tartışarak doğru olanda birleşmektir*” (MEB,1999a, s.32). Ders kitaplarında farklılık ve çeşitliliğe saygı hem demokratik değerlerle, hem de milli değerlerle öğrencilere aktarılmıştır. Bu aktarımlarda, bahsi geçen değerler egemen devletin hoşgörüsü ile aktarılmıştır. Ancak bu değerlerin bireysel boyuta indirgenmemesi ders kitabında belirlenen bir anlatım tarzı olarak dikkat çekmektedir. Farklılıklara ve çeşitliliğe ilişkin farkındalık alt kategorisinde ise belirlenen 4 ifade, iklim ve coğrafi şartların bireylerin ve toplumların her alanda farklılaşabileceği şu ifadelerle aktarılmıştır: “*Türkler, önceleri göçebe bir yaşam sürdüler. Bu, onların yaşadığı ortamın doğal koşullarıyla ilgiliydi*” (MEB,1999b,s.139).” Farklılıklara ve çeşitliliğe açık olma alt kategorisinde ise ders kitaplarında herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır

Sosyal beceriler kategorisinde ders kitaplarında toplamda (Sosyo-Duygusal boyutun %1,02'si) 2 ifade belirlenmiştir.

Uzlaşma ve arabuluculuk becerisi ise 6. Sınıf ders kitabında şu ifadelerle yer almaktadır; **“İnsanlar, birbirlerinden farklı düşünebilirler. Kişilerin karşılıklı olarak bu farklı düşüncelere saygılı ve hoşgörülü olmaları gerekir. Demokrasinin en güzel tarafı, farklı düşünceleri tartışarak en doğru olanında birleşmektir** (MEB,1999b, s.13).”

1998 Sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre hazırlanmış 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitimi anlayışının davranışsal boyutunun incelenmesi

4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitimi anlayışının davranışsal boyutta yer alma durumunun kategoriler ve alt kategoriler göre dağılımı Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitimi anlayışının davranışsal boyutta yer alma durumunun kategoriler ve alt kategoriler göre dağılımı

KATEGORİLER	ALT KATEGORİLER	4. Sınıf	5. Sınıf	6. Sınıf	7. Sınıf	TOPLAM
		<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>	<i>f</i>
AKTİF VATANDAŞLIK	Bireysel Katılım Yerel	0	8	5	0	13
	Bireysel Katılım Ulusal	0	0	0	0	0
	Bireysel Katılım Küresel	0	0	0	0	0
	Kolektif Katılım Yerel	0	0	0	2	2
	Kolektif Katılım Ulusal	0	1	5	0	6
	Kolektif Katılım/Küresel	0	0	0	0	0
	Yerel Düzeyde Siyasi Katılım	2	0	1	0	3
	Ulusal Düzeyde Siyasi Katılım	0	0	1	0	1
	Küresel Düzeyde Siyasi Katılım	0	0	0	0	0
	Yerel Düzeyde Etik Davranış	8	0	1	0	9
	Ulusal Düzeyde Etik Davranış	0	0	3	0	3
	Küresel Düzeyde Etik Davranış	0	0	0	0	0
	Planlama ve Organizasyon	0	0	0	0	0
	İşbirliği İçinde Çalışma	0	0	0	0	0
Örnek Olmak	0	0	0	0	0	
TOPLAM		10	9	16	2	37

1998 sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre hazırlanmış olan sosyal bilgiler ders kitaplarında toplamda 37 adet ifade “Aktif Vatandaşlık” kategorisinde belirlenmiştir.

Bireysel katılım yerel alt kategorisinde ders kitaplarında toplamda 13 ifade belirlenmiştir. Tasarruf ve geri dönüşümün önemini vurgulandığı ifadeler bu alt kategoride önemli bir yer tutmaktadır. Ulusal kimlik ile özdeşleştirilen davranışsal özellikler de bu alt kategoride yer almaktadır. Buna 5.sınıf ders kitabındaki şu ifadeler örnek olarak gösterilebilir. **“Milletimizde yardımseverlik duygusu çok gelişmiştir. Bizler de bu özelliğimizi ve gelenegimizi benimsemeli ve sürdürmeliyiz”** (MEB,1999a s.21).

Davranışsal boyutta ifadeler ağırlıklı olarak toplumsal eylemleri değil, bireysel tutum ve değerler kazandırmayı amaçlamaktadır. 4. Sınıf ders kitabında şu ifadeler bu amaca örnek olarak gösterilebilir: **“Demokratik ailelerde çocuklar da düşüncelerini hiç çekinmeden açıklarlar. İçten inandıklarını savunurlar. Başkalarının düşüncelerine saygı gösterirler”** (MEB,1999a, s.20). Yardımseverliğin milli bir kimlik unsuru olarak bireylerde davranışa dönüştürülmesi gereken bir değer olduğu 5.sınıf ders kitabında şu ifadelerle aktarılmıştır: **“Milletimizde yardımseverlik duygusu çok gelişmiştir. Bizler de bu özelliğimizi ve gelenegimizi benimsemeli ve sürdürmeliyiz** (MEB,1999b, s.21). Siyasi katılım seçimlere katılımı ilişkilendirilmiştir. Bu konuda 6. sınıf ders kitabında şu ifadeler yer almaktadır: **“Seçimlere katılmak, vatandaşın devlete karşı olan önemli görevlerinden biridir. Seçim; milletvekili, belediye başkanı, muhtar vb. halk temsilcilerini seçme işidir. Seçmen, oyunu kendisi kullanır. Oy gizli verilir”** (MEB,2000, s.26). Çevre ve çevrenin korunması ile ilgili olarak bireylerin üzerlerine düşen görevler ve tasarruf ve geri dönüşüm konularında aktarımlar yapılmıştır. Var olan sistem ve yapılar içerisinde hak aranması gerekliliği de 6.sınıf ders kitabında şu ifadelerle yer almıştır: **“Vatandaşların haklarını koruma görevini devlet üstlenmiştir. Bu nedenle hakkını arayan her insanın başvuracağı ilk yer devlettir”** (MEB,2000, s.23). Kamuoyu oluşturma ve kamuoyunun gücü de benzer şekilde var olan sistem ve yapılarla uyumlu olması gerekliliği ile aktarılmıştır. İlgili ifadelerden birisi 6. sınıf ders kitabında şu şekildedir: **“...Böylece kamuoyu oluşuyor. Her vatandaş, kendi imkân oranında katkıda bulunuyor. Böylece yüzlerce okul yaptırılıyor”** (MEB,2000, s.14).”

1998 Sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre hazırlanmış 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitimi anlayışının boyutlara göre dağılımın incelenmesi

4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitimi anlayışının bilişsel, sosyo-duygusal ve davranışsal boyutlarda yer alma durumu Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5. 4, 5, 6 ve 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitimi anlayışının boyutlara göre dağılımı

BİLİŞSEL BOYUT		SOSYO-DUYGUSAL BOYUT		DAVRANIŞSAL BOYUT	
<i>f</i>	%	<i>f</i>	%	<i>f</i>	%
333	58,83	196	34,63	37	6,54

Tablo 5 incelendiğinde 4,5, 6 ve 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında % 58,33'lük oranla en fazla küresel vatandaşlık eğitiminin bilişsel boyutuna yer verildiği, bu boyutu % 34,63'lük bir oranla sosyo-duygusal boyutun takip ettiği görülmektedir. Davranışsal boyut ise (%6,54) küresel vatandaşlık eğitiminin sosyal bilgiler ders kitaplarında en az yer verilen boyutu olmuştur.

Bu bulgulara göre 1998 sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre hazırlanmış olan sosyal bilgiler ders kitaplarının UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitimi anlayışının daha çok bilişsel boyutunu; kısmen de olsa sosyo-duygusal boyutunu desteklediği ancak davranışsal boyutunu çok fazla desteklemediği söylenebilir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Tartışma

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgular UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitim paradigmasının boyutlarına ve bu boyutları oluşturan kategori ve alt kategorilere göre tartışılmıştır.

BİLİŞSEL BOYUT

Konular ve sorunlar kategorisi

Güncel konu ve sorunların ders kitaplarında yer alması öğrencilerin bu güncel olay ve sorunları ilgiyle takip etmelerine, eleştirel düşünme, problem çözme becerilerini geliştirmelerine, vatandaş olarak yaşadığı dünyayı daha iyi anlamalarına, küresel düzeyde farkındalıklarının artmasına, hoşgörü ve empati gibi duyuşsal özellikler kazanmalarına (Sömen, 2020) katkı sağlayacaktır. Günümüz dünyasında konu ve sorunlar genellikle birbirleri ile ilişkili ve etkileşim içindedir. NCSS de insanların sürekli olarak ulus ötesi, kültürler arası, çok kültürlü, çok etnikli etkileşimlerden etkilendiğini ve giderek küreselleşen bir fenomen olduğunu belirterek bu etkileşime vurgu yapmaktadır (NCSS, tarih yok).

1998 öğretim programına göre hazırlanmış olan sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde bilişsel boyutta en fazla ifadenin yer aldığı kategori "konu ve sorunlar" kategorisidir. Ders kitaplarında ağırlıklı olarak ulusal konu ve sorunların aktarıldığı ancak yerel ve küresel konu ve sorunlarla ilgili aktarımların daha az olduğu görülmektedir. Ders kitaplarında yerel/ulusal/küresel konu ve sorunlar daha çok tanımlama düzeyinde aktarılmış olup nedenler ve çözüm önerilerine yönelik ifadeler çok az yer almıştır. Bu aktarımlar yapılırken konu ve sorunların nedenleri ve çözüm önerileri eleştirel bir bakış olmaksızın ve tarihi, coğrafi, siyasi, ekonomik, dini, teknolojik, medya veya diğer faktörlerin etkilerinden yeteri kadar bahsedilmeksizin açıklanmıştır. Konu ve sorunlarda küresel düzeydeki etkileşimler ve bağlılıklar yeteri kadar vurgulanmamış, sistem ve yapıların, konu ve sorunlarla ilişkilerine değinilmemiştir. Ayrıca konu ve sorunların nedenleri ulusal boyutta açıklanmış; bu nedenler yerel, ulusal ya da küresel (küresel şirketlerin etkileri, sömürgecilik döneminin etkileri, günümüz ekonomi politikalarının etkileri vb.) açıdan sorgulanmamıştır. Oysaki GCED paradigmasına göre bireylerin yerel, ulusal ve küresel konuların, yapıların ve süreçlerin birbirleri ile olan bağlılıklarını fark etmeleri, günümüz konu ve sorunlarının; küresel konu ve sorunlarla ve var olan sistem ve yapılarla ilişkilerini sorgulamaları beklenmektedir. Benzer sonuçlara Le (1989) Michigan'da okutulan 6. ve 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarını incelediği doktora çalışmasında ulaşmıştır. Bu çalışmada araştırmacı karşılaştığı en önemli eksiklik olarak ders kitaplarında yer alan konuların birbirleriyle olan ilişkisine ve karşılıklı bağımlılığına ilişkin herhangi bir tartışmanın yapılmadığını görmüştür.

Ders kitaplarının eleştirel düşünme becerisini kazandırma, sebep-sonuç ilişkisi kurma, olayları yorumlamada farklı

bakış açıları geliştirme, olayların sorgulanmasını sağlama konularında da yeterli olmadığı görülmüştür. Oysa ki GCED paradigmasında, konu ve sorunların öğretiminin sadece aktarılan bilgilerin kazanımı ile değil, bireyin kendi araştırması ve sorgulamaları ile gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmektedir (UNESCO, 2015, s.23). GCED’de insan hakları ve cinsiyet eşitliğine olan hassasiyet (UNESCO, 2015) sosyal bilgiler ders kitaplarında vurgulanmıştır. Ancak her ne kadar sosyal bilgiler ders kitaplarında cinsiyet eşitliğini vurgulayan ifadeler olsa da bazı bulgular bize görseller ya da örtük ifadeler ile cinsiyet eşitliği ile çelişen durumların oluştuğunu göstermektedir. Nitekim Demirel (2010)’de 1998 öğretim programına göre hazırlanmış olan sosyal bilgiler ders kitaplarını incelediği araştırmasında cinsiyet eşitliğine uygun olmayan, cinsiyete dayalı kalıpları içeren görsellerin ve içeriklerin olduğunu ayrıca cinsiyet rollerinin sunulduğunda yeteri kadar duyarlılık gösterilmediğini tespit etmiştir.

Sistemler ve Yapılar Kategorisi

Sosyal bilgiler ders kitaplarında sistemler ve yapılar kategorisinde en fazla ifadenin yer aldığı alt kategori ulusal sistemler ve yapılar iken; en az ifadenin yer aldığı alt kategori yerel ve küresel sistemler ve yapılar alt kategorisi olmuştur. Ders kitaplarında sistemler ve yapılarla ilgili olan ifadeler daha çok tanımlama düzeyinde kalmıştır. Sistem ve yapılar eleştirel yaklaşan, sistem ve yapılarıdaki sorunlara işaret eden herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. Bu durum yerel/ulusal ve küresel sistem ve yapıların kuruluş amaçlarını tarihsel süreç içinde ne kadar yerine getirebildikleri ve neden yeteri kadar bu amaçlarını gerçekleştiremedikleri hakkında öğrenenlerin bir sorgulama yapmasına izin vermemektedir.

GCED, “Küresel sistem ve yapıların, ulusal ve yerel yönetim sistemleriyle bağlantılarının (ticaret, göç, çevre, medya, uluslararası kuruluşlar, siyasi ve ekonomik ittifaklar, kamu ve özel sektör, sivil toplum) (UNESCO, 2015, s.32) bilinmesini hedeflemektedir. Küresel sistem ve yapıların; ders kitaplarında bireye, topluma ve ülkeye olan etkilerinin aktarımları ile bu bağlantıların bilinirliği sağlanacak böylece bireylerin yaşadığı çağı daha iyi anlamasına, günümüz küreselleşen dünyasının fırsatlarının anlaşılmasına ve diğerlerine karşı olumlu tutumlar geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Ancak ders kitapları incelendiğinde sistem ve yapılar arasındaki etkileşimler ve bağlantıların yeterli düzeyde aktarılmadığı görülmüştür.

Sistem ve yapılar içinde değerlendirilen sivil toplum örgütlerinin algılanışında| STK’ların demokrasi açısından önemi ve resmi kurumlara olan desteği vurgulanarak STKların gelişmelerinin önemi belirtilmiştir.

Etkileşim ve Bağlılık Kategorisi

Küreselleşen dünyada sadece sistem ve yapılar arasındaki ilişkiler değil, birey ve toplumun yaşantısının her noktasına dokunan ilişkilerin ve etkileşimlerin bilinmesi bireyin günümüz dünyasını anlayabilmesi için önemlidir. Bundan dolayı sosyal bilgiler ders kitaplarında bu ilişki ve etkileşimleri anlatan ifadelerin olması beklenmektedir. Etkileşim ve bağlılık kategorisinde sosyal bilgiler ders kitaplarında en fazla ifadenin yer aldığı alt kategori “küresel değişimlerin insanlar üzerindeki etkileri” alt kategorisidir. “Yerel/ulusal ile küresel sistemler arasındaki etkileşim ve bağlılık” ile “yerel/ulusal ile küresel konular/ sorunlar arasındaki etkileşim ve bağlılık” alt kategorilerinde yer alan ifadeler ise sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla 1998 öğretim programına göre hazırlanmış olan sosyal bilgiler ders kitaplarının etkileşim ve bağlılıkları yansıtması açısından yetersiz olduğu söylenebilir. Tarihsel etkileşimler (ticaret, çatışmalar vb.) bilgi düzeyinde aktarılmış; bireylerin ve toplumların hayatlarına yansımaları (Türklerin İslam dinine girmeleri ile yaşadıkları değişimler hariç) belirtilmemiştir.

Küresel düzeyde bir aidiyet hissinin kazanılmasının amaçlandığı küresel vatandaşlık eğitiminde; haklar ve sorumluluklar, kurallar ve kararlardaki benzerlikler ve farklılıklar ve farklı toplumların bunları nasıl elde ettikleri ve destekledikleri tarihi, coğrafi, kültürel perspektifleri ile incelemek UNESCO’nun öğrenme hedefleri arasındadır (UNESCO, 2015). Ancak hakların kazanım süreçlerindeki mücadeleler ve mücadelenin tarafları sosyal bilgiler ders kitaplarında yer almamaktadır. Oysaki Fransız İhtilali gibi (1848 olayları vb.) günümüz dünyasını her alanda etkileyen olayların aktarımlarında, bu olayların altında yatan gerçek nedenlerin (tarihi, kültürel, ekonomik ve siyasi) ve sonuçlarının aktarımı; toplumlar arasındaki etkileşimleri ve bunun bireyin günlük yaşantısına etkilerini anlamalarına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Değişen dünyada vatandaşlıktan beklentiler değişmektedir. Bu beklentilere cevap verebilmek için geçmişte ve günümüzde deneyimlenen bilimsel, kültürel, sosyal, ekonomik ve teknolojik etkileşimlerin neden-sonuç ilişkisi içinde bilinmesi önemlidir. Bu çalışmada bu kategoride ders kitaplarında yer alan ifadelerin daha çok bilgi aktarımı düzeyinde kaldığı neden-sonuç ilişkisinin yeteri kadar verilemediği görülmüştür.

Giddens’in küreselleşme tanımı günümüz dünyasının birbiri ile ne deredece etkileşim içinde olduğunu anlamamıza yardımcı olacaktır. Giddens (1990, s. 64) küreselleşmeyi “Uzak bölgelerdeki yerel olayları kilometrelerce uzakta meydana gelen olaylarla şekillendirecek şekilde birbirine bağlayan dünya çapında sosyal ilişkilerin yoğunlaşması”

olarak tanımlanmaktadır. Ancak ders kitaplarında sosyal ilişkilerin bu yoğunlaşmasının aktarılmadığı görülmektedir. 1998 sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre hazırlanan ders kitaplarında bireyler yada sistemler arasındaki etkileşimler ağırlıklı olarak bilim ve kültürdeki etkileşimlerle yüzeysel olarak yer almaktadır. Sistem ve yapılar arasındaki işbirlikleri, ulusal sistem ve yapılar dışındaki sistem ve yapıların; birey ve topluma olan etkileri de ders kitaplarında yer almamaktadır.

Bilişsel Beceriler Kategorisi

Küresel vatandaşlık eğitiminde egemen olan farklı yaklaşımlar, bilişsel becerilerin kazanımına farklı öncelikler yüklemektedir. Bireysel çıktılara vurgu yapan yaklaşımları destekleyen OECD (21. yüzyıl becerileri) ve Avrupa Birliği bilişsel becerilerin kazanımına odaklanmıştır. UNESCO ise küresel vatandaşlık eğitiminde bilişsel becerilerin önemini belirtmesine rağmen bilişsel beceriler kazandırmanın GCED'in tek amacı olmadığını belirtmektedir (UNESCO: 2014). Ancak bu bilişsel becerilerin küresel vatandaşlık eğitiminde önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim UNESCO küresel vatandaşlık eğitimi için hazırladığı dokümanda kazandırılması amaçlanan bilişsel becerileri ayrıntılı olarak belirtmekte ve özellikle vatandaşlık kavramında değişen beklentilerle; problem çözme, eleştirel düşünme, sorgulama ve analiz gibi yurttaşlık okuryazarlığı için gerekli becerilerin kazanımını hedeflemektedir (UNESCO, 2015, s.23). Buna karşın bilişsel becerilerin sosyal bilgiler ders kitaplarında varlığının yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Ders kitaplarının, eleştirel düşünme başta olmak üzere bilişsel becerilerin kazandırılması yerine bilginin aktarımını hedeflediği belirlenmiştir. Bu bilgi aktarımının çokluğunu Sağlam (2006, s.34) şu ifadelerle açıklamıştır: “1998 sosyal bilgiler öğretim programının felsefi temellerinin ABD'deki programdan pek farklı olmadığı ancak, programın içeriğinde bu felsefi temelle bağdaşmayan, gereksiz bilgi yığımının öğrenciye aktarılmaya çalışılması söz konusudur.”

Vatandaşlık Kategorisi

Araştırmanın bulgularına göre vatandaşlık kategorisinde sosyal bilgiler ders kitaplarında bireyin yasal ve anayasal haklarına, bireyin yasal ve anayasal ödevlerinden daha fazla yer verildiği tespit edilmiştir. Ders kitaplarında vatandaşlık kategorisinin alt kategorileri olan bireyin uluslararası gönüllü kuruluş ve organizasyonlarla ilişkisi, vatandaşlık yaklaşımları/benzerlikler ve vatandaşlık yaklaşımları/farklılıklar alt kategorilerinde ise herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. UNESCO, küresel vatandaşlık eğitiminde vatandaşlık kavramındaki değişimi yansıtan, vatandaşlığı yeniden yorumlayan eleştirel vatandaşlık okuryazarlığına (UNESCO, 2015, s.23) vurgu yapmaktadır. Bu nedenle sosyal bilgiler ders kitaplarının bu yeni vatandaşlık anlayışını içeriklerine yansıtması beklenmektedir. Ancak bu yeni vatandaşlık yaklaşımının ders kitaplarının içeriklerinde olmadığı gözlemlenmiştir.

Temel haklar sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alsada bu hakların kazanım öyküleri ve temel hakların sadece egemen devletlerin güvencesinde olmadığı, aynı zamanda “tüm insan topluluğunun bir bütün olarak” savunduğu ve küresel sistem ve yapılarla tüm dünyada, korunmak zorunda olduğu (Carter, 2005, s.26) gerçekliği ders kitaplarında yer almamaktadır. Sosyal bilgiler ders kitaplarında, temel hak ihlalleri konusunda küresel sistem ve yapılarla eleştirel bir yaklaşım da sergilenmemiştir. Hak ihlallerinde küresel sistem ve yapıların neden müdahil olduğu, müdahale edilen durumların (Yugoslavya İç Savaşı) (Carter, 2005, s. 26) hangi kriterlere göre belirlendiği de tartışılmamıştır.

SOSYO DUYGUSAL BOYUT

UNESCO küresel vatandaşlık eğitiminin sosyo-duygusal boyutunu; öğrenenlerin duygusal, psiko sosyal ve fiziksel olarak gelişmelerini ve başkalarıyla birlikte saygılı ve barış içinde yaşamalarını sağlayan değerler, tutumlar ve sosyal beceriler” olarak tanımlamıştır (UNESCO, 2015, s.22). Bu boyutta öncelikle bireyin kendisini tanımlaması ve diğerlerini konumlandırırken sahip olduğu kimlik özelliklerinin farkında olması gerekmektedir. Bu ise iyi bir kimlik bilinciyle mümkündür.

Kimlik Bilinci Kategorisi

Sosyo-duygusal boyutta en fazla ifadenin belirlendiği kategori kimlik bilinci kategorisi olmuştur. Sosyal bilgiler ders kitaplarında kimlik, bireysel rollerin tanımlanması ile kazandırılmaya çalışılmıştır. Ders kitaplarında; çeşitli ve farklı geçmişlere sahip insanlarla olumlu ilişkiler geliştirmek (UNESCO, 2015, s.35) ile ilgili ifadeler sınırlı sayıda yer almıştır. Kendi deneyimlerinin ötesinde farklı kültürler ve toplumlar ile farklı bakış açılarının değerinin (UNESCO, 2015, s.36) anlatıldığı ifadeler ise rastlanmamıştır. Lee (1989)'de 6. ve 7. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarının, küresel toplumun kültürel olarak çoğulcu ve birbirine bağımlı doğasını ne derece yansıttığını incelediği doktora çalışmasında ders kitaplarının çok fazla bilgi içerdiği, bu durumun dünyanın diğer alanlarının basit bir sunumu şeklinde aktarılmasına neden olduğu ve diğer kültürlerde var olan çeşitliliğin görmezden geldiği sonuçlarına

ulaşmıştır. Ayrışmaların ortadan kaldırılmasında eğitime önemli görevler düşmektedir. Ancak sosyal bilgiler ders kitaplarında ayrışmaların azalmasına katkı sağlayacak olan kimliğin çoklu ilişkilerdeki öneminin aktarılmadığı görülmektedir. Kişisel ve paylaşılan değerler, bunların nasıl farklılaşabileceği ve onları neyin şekillendirdiği? (UNESCO, 2015, s.36) sorusu sosyal bilgiler ders kitaplarında belirlenmemiştir.

Küresel vatandaşlık eğitiminde yer alan, farklı gruplara ait ve ilişkili olan çoklu kimlikler (UNESCO, 2015, s.35) sosyal bilgiler ders kitaplarında “rol” kavramı ile aktarılmıştır. Farklılıkları ve çoklu kimlikleri tanıma ve takdir etme (kültür, dil, din, cinsiyet ve ortak insanlık) ve giderek daha çeşitli bir dünyada yaşamak için beceriler geliştirilme hedefi ile ilgili ifadeler ve farklı toplum ve kültürlerin farklılıkları ders kitaplarında yer almamakta, farklılıkları aşan ortak noktalara ise değinilmemektedir. Kişisel ve kolektif kimliğin karmaşıklığı, inançlar ve bu kimliklerle edinilen (birey, grup, profesyonel) bakış açılarına (UNESCO, 2015, s.35) sosyal bilgiler ders kitaplarında yer verilmemiştir. Dolayısıyla farklı kimlik düzeylerinin tanınması, birlikte yaşamla ilgili herhangi bir çaba ders kitaplarında görülmemektedir. Kendi toplumu dışındaki diğerlerini farklılıkları ile tanıma çabası, kültürel etkileşimler ağırlıklı olarak yardımlaşma ve dayanışma örnekleri ile aktarılmıştır.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında dini kimlik, hoşgörü ve kültüre verilen önemi vurgulayan ifadeler belirlenmiştir. Ayrıca ders kitaplarında bireysel, toplumsal ve ulusal kimlik; ağırlıklı olarak demokratik değerler, Atatürkçülük ve devlete bağlılıkla tanımlanan roller betimlenerek bir takım tutum, değer ve davranışlar kazandırılmaya çalışılmıştır. Bireyin bu tutum, değer ve davranışları genellikle yakın toplumu (aile, okul, komşuluk, vb) ya da ulusal kimliği ile ilgili belirlenmiş rollerinde belirtilmiştir. Eski Türk devletlerinde yaşanan hoşgörü ve kapsayıcılık ortamı, Atatürk’ün küresel barışa vurgu yapan sözleri de diğerlerine karşı aktarılan olumlu tutum ve davranışlardır.

Ders kitapları öteki ile olan etkileşimleri ve bu etkileşimin uygarlığa olan katkılarını olumlu ve yapıcı bir dil kullanarak aktarmaktadır. Sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde en eski medeniyetlerden (Sümer, Babil, Asur) başlayarak günümüze kadar medeniyetlerin birbirlerini etkiledikleri aktarılmıştır. Bu etkileşim ders kitaplarında yalın bir şekilde sadece bilgi aktarımı şeklinde yapılmış ancak ortak miras vurgusu yapılmamıştır.

Yakın çevremizin ötesinde ve farklı yöntemlerle (medya, seyahat, müzik, spor, kültür) daha geniş dünyaya nasıl bağlıyız? (UNESCO, 2015, s.35) Sorusuna verilen cevaplar sosyal bilgiler ders kitapları incelendiğinde genel olarak çatışmalar, ticaret ve turizm odaklı olarak verildiği görülmüştür. İnançların ve değerlerin karar alma süreçlerini nasıl etkilediği sorusuna ise ders kitaplarında değinilmemiştir.

Tutum ve Değerler Kategorisi

UNESCO’nun küresel vatandaşlık eğitimi kılavuz dokümanında öğrenme hedeflerinde “Farklılık ve çeşitliliğe saygı ve takdir gösterme, diğer bireylere ve sosyal gruplara karşı empati ve dayanışma geliştirme” hedefi yer almaktadır (UNESCO, 2015, s.31). Nihai amaç olarak da, barış içinde bir arada yaşamayı öğrenmede ortak değerlerin (saygı, hoşgörü ve anlayış, dayanışma, empati, özen, eşitlik, kapsayıcılık ve insan onuru) (UNESCO, 2015, s.36) öğrenimine vurgu yapılmaktadır. Bu amaç ve hedefler; küresel vatandaşlık eğitimi için bireylerin bir takım tutum ve değerlere sahip olması gerektiğini göstermektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında bu tutum ve değerleri kazandıracak içeriklerin yer alması birlikte barış içerisinde yaşam için gerekmektedir.

Bu çalışmada ders kitaplarında tutum ve değerler kategorisinde toplamda 24 ifade belirlenmiştir. Ders kitaplarında, bu kategoride en fazla ifadenin yer aldığı alt kategori farklılık ve çeşitliliğe yönelik tutum ve değerler alt kategorisidir. Ders kitaplarında kapsayıcı olma, yardımlaşma, saygı ve empati, geçmiş dönemlerdeki dini kimliğimizle gösterilen hoşgörü ve barış içinde birlikte yaşama deneyimleri en sık karşılaşılan ve küresel vatandaşlık eğitiminde de hedeflenen tutum ve değerler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal Beceriler

Sosyal beceriler, “çeşitli etkileşimlerde kişinin hem kendine ait hem de empati kurarak diğer bireylere ait olan duygu, düşünce ve davranışları anlama ve o anlayışa uygun davranışlar gösterebilmesidir (Çubukçu ve Gültekin, 2006, s.167).” Bu tanıma göre sosyal beceriler, duygusal bağlamda; “duygularımızı tanıma ve yönetme, başkalarına karşı ilgi ve şefkat geliştirme, pozitif ilişkiler kurma, sorumlu kararlar alma ve zorlayıcı durumları yapıcı ve etik olarak ele almayı (Karataş, 2019, s.3) sağlayan becerilerdir. Bu beceriler toplumsal yaşamın ortaya çıkardığı yeni durumlara uyum sağlamada zorluk çeken günümüz fertleri için kazanılması ve günlük hayatta kullanılması gereken çok önemli becerilerdir. Küresel vatandaşlık eğitiminde de nihai amaç olan, barış içinde bir arada yaşamak için gereği belirtilen bu beceriler (iletişim, müzakere, çatışmayı yönetme ve çözme, farklı bakış açılarını kabul etme, şiddete başvurmama, uzlaşma ve arabuluculuk, duygu yönetimi vb.) (UNESCO, 2015, s.35-36) bu kategoride incelenmiştir. Ancak çalışmada ders kitaplarında sosyal becerilerin toplamda sadece 2 ifade ile yer aldığı görülmüştür. Bu durum 1998 öğretim programına göre hazırlanmış olan ders kitaplarının bu kategoride küresel

vatandaşlık eğitimini desteklemediğini göstermektedir.

DAVRANIŞSAL BOYUT

Aktif Vatandaşlık

Aktif vatandaşlık kavramı ile: “vatandaşların katılımı” anlaşıldığı, vatandaşların ait oldukları toplumdaki problemleri tanımlamada ve bunlarla ilgilenmede ve aynı zamanda yaşam kalitelerini yükseltmede aktif biçimde yer almalarını sağlayan imkanlara sahip olmaları şeklinde yapılabilir (Sarıipek, 2006, s.87). Liberal bireyselci görüşe göre aktif vatandaşlık: bireylerin devletin dışında kalmaları ve örgütsel tüyeliğin yararları (vatandaşlığın) karşılığında devletin yeniden üretimine yalnızca belirli bir şekilde katkıda bulunmalarının beklendiğidir (Lawson, 2001, s. 166). Sarıipek (2006, s.81) bu tanımlama ile aktif vatandaşlığın, olayları olduğu gibi kabul edip desteklemeyi hem de demokratik siyasi tartışma ve eylemlere katılmamayı kabul etme anlamına geldiğini belirtmektedir. Sosyal bilgiler ders kitaplarında vatandaşlık kavramının sadece haklar ve ödevler odağında aktarılması, demokratik siyasi tartışma ve eylemlere yer verilmemesi sosyal bilgiler öğretiminde aktif vatandaşlık anlayışında daha çok liberal bireyselci görüşün benimsendiğini göstermektedir (Karatekin,2021).

Sosyal bilgiler ders kitapları küresel vatandaşlık eğitiminin davranışsal boyutuna göre incelendiğinde bireylerden, okul ve topluluk bağlamında sorumlu davranışlar sergiledikleri örneklerin olduğu görülmektedir. Ancak Kızılay gibi tüm ulusa mal olmuş sivil toplum kuruluşları haricinde, tüm insanlığın sorumluluğunu hissederek yapılacak eylemler ders kitaplarında yer almamıştır. Ders kitaplarında genel olarak eylemlere yön verecek tutum ve değerler ise aktarılmıştır. Aktarılan eylemler ise bu tutum ve değerlerle ilişkili olarak bireyin kendi toplumunun sorumluluğunu hissettirilerek aktarılmıştır. Oysa ki küresel vatandaşlık eğitimi ile bireylerin; gönüllü gruplar, sivil toplum örgütleri ve bireysel olarak topluluklarını iyileştirme ve küresel sorunlara çözüm bulmaları (UNESCO, 2015, s.38) beklenmektedir. Küresel adaletsizliğin, gerçek yaşam örneklerinin (insan hakları ihlalleri, açlık, yoksulluk, cinsiyete dayalı ayrımcılık, çocuk askerlerin işe alınması) (UNESCO, 2015, s.38) ders kitaplarında yer alması tavsiye edilmektedir. Böylelikle, bireylerden, sadece kendi toplumunun değil tüm insanlığın sorumluluğunu hissetmeleri sağlanabilecektir.

Ders kitaplarında küresel vatandaşlık eğitiminin en az işlenen boyutu davranış boyutu olmuştur. Bu boyutta hiçbir ifadenin olmadığı alt kategoriler ise küresel düzeyde siyasi katılım ve planlama organizasyon alt kategorileridir. Eyleme geçmeyen, davranışa dönüşmeyen bir öğrenmenin gerçek bir öğrenme olarak kabul edilmeyeceği düşünüldüğünde küresel vatandaşlık eğitiminin önemli bir boyutu olan davranışsal boyutun sosyal bilgiler ders kitaplarının küresel vatandaşlık eğitimi açısından en zayıf noktası olduğu söylenebilir.

Sonuçlar

Bu bölümde her bir araştırma problemi ile ilgili olarak bulgulara dayalı sonuçlara yer verilmiştir.

- 1998 sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre hazırlanmış sosyal bilgiler ders kitapları UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitimi anlayışının bilişsel boyutunu bütün kategoriler bazında desteklerken, sosyal beceriler kategorisi dışında sosyo-duygusal boyutunu da desteklemektedir. Ancak küresel vatandaşlık eğitiminin davranışsal boyutunu çok fazla desteklememektedir.
- Sosyal bilgiler ders kitaplarında en fazla ulusal konular ve sorunlara yer verilirken yerel ve küresel konular ve sorunlara çok az yer verilmiştir. Konu ve sorunların tanımlamaları ders kitaplarında ağırlıklı olarak yer almış olup, konu ve sorunların nedenleri ve çözüm yolları ders kitaplarında daha az yer almıştır.
- Ders kitapları sistemler ve yapılar kategorisinde en fazla ulusal sistemler ve yapıları desteklerken; yerel ve küresel sistemler ve yapıları daha az desteklemektedir. Sistemler ve yapılarıdaki yapısal sorunların aktarıldığı herhangi bir ifade ise ders kitaplarında yer almamıştır.
- Sosyal bilgiler ders kitaplarında etkileşim ve bağlılık kategorisinde, küresel değişimlerin insanlar üzerindeki etkilerine kısmen yer verilmiştir. Ancak yerel/ulusal ile küresel konular/sorunlar ve yerel/ulusal ile küresel sistemler arasındaki etkileşim ve bağlılık yeteri kadar yer almamıştır.
- Sosyal bilgiler ders kitapları UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitimi anlayışının bilişsel beceriler kategorisini desteklememektedir.
- Sosyal bilgiler ders kitaplarında vatandaşlık kategorisinde en fazla bireyin yasal ve anayasal hak ve ödevlerine yer verilmiştir. Uluslararası hukuk metinlerinden doğan haklara ise yok denecek kadar az yer verilmiştir. Bireyin uluslararası gönüllü kuruluş ve organizasyonlarla ilişkisi ve vatandaşlık yaklaşımlarındaki benzerlik ve farklılıklara ise hiç yer verilmemiştir.
- Sosyal bilgiler ders kitaplarının UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitimi anlayışının sosyo-duygusal

boyutunda daha çok kimlik bilinci kategorisini, kısmen de tutum ve değerler kategorisini desteklediği; sosyal beceriler kategorisini ise desteklemediği görülmüştür.

- UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitimi anlayışının davranışsal boyutunun aktif vatandaşlık kategorisinde ders kitaplarında çok az sayıda yer alan ifadelerin daha çok yerel ve ulusal düzeyde bireysel, kolektif ve siyasi katılım ve yerel ve ulusal düzeyde etik davranışları desteklediği belirlenmiştir. Ancak küresel katılım ve etik davranışları ayrıca planlama ve organizasyon ve işbirliği içinde çalışma davranışlarını desteklemediği tespit edilmiştir.
- 1998 sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre hazırlanmış sosyal bilgiler ders kitaplarında eğitimden beklentiler ağırlıklı olarak bilgi sahibi, devletine ve milletine bağlı, topluma uyumlu, evrensel değer ve tutumları benimsemiş bireyler yetiştirme olarak belirlenmiştir.

Öneriler

Küreselleşmenin özellikle sosyal bilgiler eğitimine olan etkilerinin alan yazında tartışılmasının önemi açıktır. Küresel vatandaşlık eğitiminin ülkemizdeki durumunu anlayabilmek için tarihsel süreçte ders kitaplarında küreselleşmenin, küresel sorumlulukların ve diğerlerine bakışın anlaşılması araştırmanın amaçlarından birisidir. Araştırmada, ders kitaplarında diğerleri ile ilgili bulunan ifadelerin ağırlıklı olarak politik ve ekonomik olduğu görülmüştür. Farklılıklarla bir arada yaşamın artan önemi; bir arada barış içinde yaşayabilecek birey ve toplumun oluşumunda gereken bilgi, beceri, tutum ve değerlerin öğreniminde ana ders olan sosyal bilgiler dersinin amaçlarının ve içeriklerinin tartışılmasını gerekli kılmaktadır. Araştırmada 1998 sosyal bilgiler ders kitaplarında bilişsel becerilerin kazanımının hedeflenmemesi belirlenen önemli eksikliklerden birisidir. Bahsedilen eksiklikler başta olmak üzere ders kitaplarında aktarılan aktif vatandaşlığın, küresel vatandaşlık eğitimi ile hedeflenen “bilgiye dayalı, etik ve barışçıl eylemleri” amaçlamadığı anlaşılmaktadır. Yeni hazırlanacak sosyal bilgiler dersi öğretim programları ve sosyal bilgiler ders kitaplarında bu eksikliklerin dikkate alınmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları ve Gelecek Araştırmalar

Araştırma 1998 sosyal bilgiler dersi öğretim programına göre hazırlanan sosyal bilgiler ders kitapları (4-5-6 ve 7. Sınıflar) içeriği ile sınırlıdır. Araştırmada UNESCO tarafından geliştirilen küresel vatandaşlık eğitim paradigmasının önerdiği bilgi, beceri, tutum ve davranışların ülkemiz sosyal bilgiler eğitiminde karşılık bulmadığı, istihdam dünyasında bireyin öne çıkmasını hedefleyen küresel vatandaşlık anlayışının 1998 sosyal bilgiler ders kitaplarında daha baskın olduğu görülmüştür. Ancak küreselleşen ülkemizin ve dünyanın gerektirdiği bilgi, beceri, tutum ve davranışların tartışılması önerilmektedir.

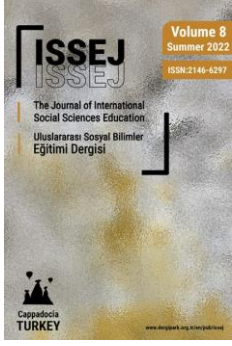
ORCID

Emrullah KARATEKİN <http://orcid.org/0000-0003-4089-0151>

Kaynakça

- Açıkalın, M. (2017). *Araştırmaya Dayalı Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Akhan, O., Yalçın, A. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Çokkültürlü Eğitimin Yeri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18 (2). (23-46)
- Ananiadou, K., ve Claro, M. (2009). *21 st Century Skills and Competences for New Millennium Learners in OECD Countries*, OECD Working Papers. OECD Publishing. doi:10.1787/218525261154
- Arın , D., ve Deveci, H. (2008). Sosyal Bilgiler dersinde Güncel Olayların Kullanımının Öğrenci Başarısına ve Hatırda Tutma Düzeyine Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 170-185.
- Berend, I.T. (2001). *An Economic History of Twentieth-Century Europe. Economic Regimes from Laissez-Faire to Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bromley, P. (2009). Cosmopolitanism in civic education: Exploring cross-national trends, 1970-2008. *Current Issues in Comparative Education*, 12(1), 33-44.
- Cabezudo, A. (2014). Global Education as a Transformative Learning. *Global Education Magazine*.
- Carter, A. (2005). *The Political Theory of Global Citizenship*. London: Taylor & Francis Ltd.
- Çolak, K., Kabapınar, Y., ve Öztürk, C. (2019). Sosyal Bilgiler Derslerini Veren Öğretmenlerin Küresel Vatandaşlığa ve Küresel Vatandaşlık Eğitimine Bakışları. *Eğitim ve Bilim* 2019, 44(197), 335-352.
- Çubukçu, Z. ve Gültekin, M. (2006). İlköğretimde Öğrencilere Kazandırılması Gereken Sosyal Beceriler. *Bilig*, (37), 155-174
- Davies, I. ve Pike, G. (2009) Global Citizenship Education. Challenges and Possibilities. L.Ross (Ed.) *Handbook of Practice and Research in Study Abroad. Higher Education and the Quest for Global Citizenship*. New York: Routledge
- Demirel, A. (2010). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Dill, J. S. (2013). The longings and limits of global citizenship education: The moral pedagogy of schooling in a cosmopolitan age. New York: Routledge
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity University Press
- Hablemitoğlu, Ş., ve Özmete, E. (2012). Etkili vatandaşlık eğitimi için bir öneri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 39-54.
- Isın, E.F ve Turner, B.S. (2002). Citizenship Studies: An Introduction. E.F.Isın ve B.S.Turner (Eds). *Handbook of Citizenship Education*. Sage Publications. London: Thousands Oaks.
- Janoski, T. ve Gran B. (2002). Political Citizenship: Foundations of Rights. E.F.Isın ve B.S.Turner (Eds). *Handbook of Citizenship Education*. Sage Publications. London: Thousands Oaks.
- Joppke, C. (2007). Transformation of Citizenship: Status, Rights, Identity. *Citizenship Studies*, 11(1), 37-48 doi:10.1080/13621020601099831
- Karatekin, E. (2021). 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminde Küresel Vatandaşlık ve Türkiye. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 6 (1) , 57-66 .
- Karatekin, E. (2022). *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının UNESCO'nun Küresel Vatandaşlık Eğitim Paradigması Açısından İncelenmesi*. Doktora Tezi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Nevşehir.
- Kaya, M. F., & Tomal, N. (2011). Sosyal bilgiler dersi öğretim programının sürdürülebilir kalkınma eğitimi açısından incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 49-65.
- Lawson, H. (2001). Active citizenship in schools and the community. *Curriculum Journal* 12 (2), 163-178.
- Lee, S. A (1989). *Middle School Social Studies Textbooks in Michigan: A Description of Cultural and Global Perspectives*. Unpublished Doctoral Thesis, Michigan State University, Department of Teacher Education
- MEB (1999a). İlköğretim okulu sosyal bilgiler 4. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1999b). İlköğretim sosyal bilgiler 5. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB. (1999c). İlköğretim sosyal bilgiler 7. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB. (2000) İlköğretim sosyal bilgiler 6. İstanbul: Mili Eğitim Basımevi.
- National Council for the Social Studies (NCSS). (tarih yok). <https://www.nea.org/home/2580.htm?cpsessionid=SID-0050C881-CD19F5B0> erişilmiştir.
- National Council for the Social Studies (NCSS). (2010). *National Curriculum Standards for Social Studies A Framework for Teaching, Learning and Assessment*. Brentwood: NCSS Publications. Erişim adresi: <https://www.socialstudies.org/standards/national-curriculum-standards-social-studies>
- Offe, C. (1984). *Contradictions of the Welfare State*. London: Hutchinson.
- Oxley, L., & Morris, P. (2013). Global Citizenship: A Typology for Distinguishing Its Multiple Conceptions. *British Journal of Educational Studies*, 61(3), 301-325. doi: 10.1080/00071005.2013.798393
- Sağlam, H. İ. (2006). *Türkiye'deki davranışçı ve yapılandırmacı sosyal bilgiler öğretim uygulamalarının değerlendirilmesi*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana bilim dalı.
- Sarıipek, D., B. (2006). Sosyal Vatandaşlık Ve Günümüzde Yaşadığı Dönüşüm: Aktif Vatandaşlık (Sosyal Politika Açısından Bir Değerlendirme). *Çalışma ve Toplum* (2), 67-95.

- Shahla,Z; Alireza,Y.; Mohammad H,Y.ve, Narges, K . (2013). Global Citizenship Education and Its Implications for Curriculum Goals at the Age of Globalization *International Education Studies*, 6 (1). 195-206
- Soysal, Y.N. (1994). *Limits of Citizenship Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago: The University of Chicago Press,
- Sömen, T. (2020). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Güncel Olaylar. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (41), 431-447. DOI:10.33418/ataunikkefd.803302
- Spring, J. (2001). *Globalization and Educational Rights an Intercivilizational Analysis*. New York: Routledge
- Stanley, W. (2001). Social Studies: Problems and Possibilities. M. Merryfield (Dü.) içinde, *A Volume in Research in Social Education Critical Issues in Social Studies Research for the 21st Century*. Age Publication Inc.
- Stearns, P.N. (2010) *Globalization in World History*. New York: Routledge
- Taşkın , A., ve Memişoğlu, H. (2019). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Güncel Konulara Yer Verilme Durumunun İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(2), 599-610.
- UNESCO. (2014). Global Citizenship Education. Preparing Learners for the challenges of the twenty-first century. France. Kasım 19, 2019 tarihinde http://www.eunec.eu/sites/www.eunec.eu/files/attachment/files/global_citizenship_education_report..pdf adresinden alındı
- UNESCO. (2015). *Global Citizenship Education Topics and Learning Objectives*. 02 12, 2020 tarihinde UNESCO Clearing House on Global Citizenship Education: <https://gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/150020eng.pdf>
- Yemini, M. (2017). *Internationaliation And Global Citizenship Policy and Practice in Education*. Cham, Springer International Publishing AG
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Veugelers, W. (2011). The Moral And The Political İn Global Citizenship: Appreciating Differences İn Education. *Globalisation, Societies and Education*, 9 (3-4), 473-485.

The Journal of International Social Science Education

ISSN: 2146-6297 (Online) Journal homepage: <https://www.dergipark.org.tr/en/pub/issej>

Examining the social studies textbooks prepared according to the 1998 social studies curriculum in terms of UNESCO's global citizenship education paradigm.

Emrullah KARATEKİN

To cite this article: Karatekin, E. (2022). Examining the Social Studies Textbooks Prepared According to the 1998 Social Studies Curriculum in Terms of UNESCO's Global Citizenship Education Paradigm. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 8(1), 156-186. DOI: 10.47615/issej.1102520

To link to this article: <https://doi.org/10.47615/issej.1102520>

© 2022 The Author(s). Reprints and permissions: Authors have permission to share their article after it has been published in ISSEJ/The journal of International Social Science Education, either in print or online as a First Edition

Highlights

The 2030 Agenda for Sustainable Development was adopted in September 2015 at the United Nations General Assembly with the signature of all member states. With this acceptance, all signatory countries have committed to raising global citizens. The agenda's goal of raising global citizens is studied with all its dimensions, especially in foreign literature. In the historical process, the level of knowledge, skills and attitudes required by global citizenship will naturally be an important indicator in achieving this goal.

In this research, social studies textbooks prepared according to the 1998 curriculum in our country were examined in order to understand the perspective on globalization and global citizenship in Turkey in the historical process.

ISSEJ/The Journal of International Social Science Education is a double peer-reviewed online journal. This article can be used for research, teaching and private studies. Only the authors are responsible for the content of the article. The journal has the copyright of the articles. The publisher cannot be held liable for any loss, transaction, claim or damage arising directly or indirectly in connection with the use of the research material.

All authors are requested to disclose any actual or potential conflict of interest including any financial, personal or other relationships with other people or organizations regarding the submitted work.

Examining the social studies textbooks prepared according to the 1998 social studies curriculum in terms of UNESCO's global citizenship education paradigm.

Emrullah Karatekin

ABSTRACT

In the study, the status of UNESCO's global citizenship education paradigm, which is one of the different approaches in global citizenship education, in the social studies (4-5-6 and 7th grade) textbooks prepared according to the 1998 social studies curriculum in our country was examined. Fields related to global citizenship education in textbooks were determined under the guidance of Global Citizenship Education (GCED, (Global Citizenship Education Paradigm) developed by UNESCO. "Global Citizenship Education Review Form" was prepared by the researcher under the guidance of this paradigm. Fields related to global citizenship education in textbooks was determined by document analysis method in line with this prepared form. Content analysis technique was used in the analysis of the obtained data.

As a result of the research, it was seen that the social studies textbooks prepared according to the 1998 curriculum do not directly include the concepts of "global citizen", "global citizenship", "global citizenship education". In addition, it has been determined that social studies textbooks support the cognitive and socio-emotional dimensions of UNESCO's understanding of global citizenship education, but do not sufficiently support the behavioral dimension. Another important result of the research is that the information that guides the actions of individuals in social studies textbooks is conveyed without prompting students to think critically. Changing expectations from individuals and society in the globalizing 21st century world requires education systems to adapt to this change. Therefore, it is thought that it would be beneficial for the textbooks of the social studies course, which has undertaken the task of raising responsible and active citizens in primary and secondary schools in the Turkish Education System, to address all dimensions of global citizenship education and what this change brings.

ARTICLE HISTORY

Received 12 April 2022
 Accepted 21 June 2022

KEYWORDS

Globalization, Global Citizenship, Global Citizenship Education, Social Studies, Citizenship

Research article,

CONTACT Emrullah Karatekin emrullah.karatekin@gmail.com Ankara, Türkiye

© 2022 The Author(s).

This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>), which permits non-commercial re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited, and is not altered, transformed, or built upon in any way.

¹ This article was produced from Emrullah Karatekin's doctoral thesis named "Sosyal bilgiler ders kitaplarının

Introduction

Globalization emerges as a phenomenon that affects many areas including education, culture, social life and citizenship and causes changes in those areas. In the field of citizenship, the relationship between the new meanings attributed to citizenship and globalization is discussed in the literature. From the period when rights were guaranteed in national constitutions; It is seen that in the title of human rights, the rights and privileges of the citizen gain a new meaning and become components of a supranational discourse with globally approved norms. Citizenship also began to mean something beyond legal expressions. It has been stated by UNESCO that global citizenship emphasizes the sense of belonging to the wider community and common humanity (UNESCO, 2014). With its changing priorities, the knowledge, skills, attitudes and values required by the global world in education come to the fore. Education emerges as the most important area that needs to be reflected the changing world. The effects of the changes brought about by globalization in this field and the changes it will bring are discussed in the literature. Educational approaches that reflect the new priorities of the globalizing world, gathered under the umbrella of global citizenship education; emphasizes the basic functions of education in the change of citizenship in relation to globalization (UNESCO, 2014, p15).

Purpose

This research aims to understand the status of the Global Citizenship Education Paradigm (GCED), developed by UNESCO as a framework paradigm for global citizenship education, in the social studies textbooks in our country in the historical process. In the research, the compatibility of the citizenship understanding aimed in the social studies course books, which is the main course in citizenship education, with the goal of raising global citizens, which is also a commitment in our country; In the historical process, it is aimed to understand the meaning of citizenship and the expectations from the individual. In the research, textbooks prepared according to the 1998 social studies curriculum in schools affiliated to the Ministry of National Education were examined. The contents of the textbooks on globalization and global citizenship education were analyzed according to the cognitive, socio-emotional and behavioral dimensions specified in GCED.

Method

In this study, the case study model, one of the qualitative research designs, was used. While determining the study group of the research, criterion sampling, which is one of the purposeful sampling methods, was preferred. The criterion determined for this research is the social studies textbooks, which were prepared according to the 1998 social studies curriculum, which was in practice before a new educational

philosophy was adopted in 2005. This criterion is important in terms of understanding the change and development of global citizenship education in social studies textbooks in the historical process.

Findings

A total of 333 expressions were determined in the cognitive dimension. 157 of these expressions (%47,17 of all cognitive dimension) were determined in the subjects and problems sub-category. 71 expressions were determined in the systems and structures subcategory. 69 expressions were determined in the interaction and commitment sub-category. 3 expressions were determined in the cognitive skills subcategory and 33 expressions were determined in the citizenship subcategory.

A total of 196 expressions were determined in the socio-emotional dimension. 170 of these expressions (%86,73 of all socio-emotional dimension) were determined in the identity sub-category. 24 of these expressions were determined in the attitudes and values sub-category. 2 of the expressions were determined in the social skills sub-category.

A total of 37 expressions were determined in the behavioural dimension.

Discussion and Conclusion

The following are the results and recommendations based on the sub-categories of the cognitive dimension:

- It has been seen in the textbooks that national issues and problems are mainly conveyed. There are fewer transmissions about local and global issues and problems. In all social studies textbooks examined, issues and problems were mostly described at the level of definition. The causes and solution proposals of the issues and problems are explained without a critical view and without adequately mentioning the effects of historical, geographical, political, economic, religious, technological, media or other factors. The subjects and problems in the social studies textbooks prepared according to the 1998 curriculum, the interactions and interdependencies at the global level were not sufficiently emphasized.
- In 1998 social studies textbooks, statements about systems and structures remained mostly at the level of definition. There is no statement about the structural problems in systems and structures that can be critically approached to systems and structures.
- How can decisions made in one part of the world affect the current and future well-being of people and the environment? Thinking about this question and its answers is one of the learning goals of global citizenship education (UNESCO, 2015, p.32). An answer to this question was not sought in the social studies textbooks. Only the effects of some

international conventions were mentioned in the textbooks.

- The effects of factors that influence individuals' perspectives (gender, age, religion, ethnicity, culture, socio-economic and geographical context, ideologies and belief systems or other conditions) on systems and structures highlight another aspect of global citizenship education (UNESCO, 2015, p. 34). However, these effects that affect systems and structures are not mentioned in social studies textbooks.
- UNESCO's (2015, p.32) emphasis on good governance, rule of law, democratic processes and transparency is important learning goals about systems and structures. The rule of law and the importance of democratic processes took place in social studies textbooks. However, the principle of transparency, which is a principle related to the accountability and control of systems and structures, was not included in the textbooks.
- GCED states that informal systems and structures (companies) also have responsibilities with the goal of “understanding the rights and responsibilities of individuals and groups (eg, women's and children's rights, indigenous rights, corporate social responsibility) (UNESCO, 2015, p.23). No expression was found in the social studies textbooks aimed at this goal.
- It has not been found in the textbooks that the public opinion can control the systems and structures and in some cases influence the decisions of the systems and structures as a pressure factor.
- Social studies textbooks, which were prepared according to the 1998 curriculum, were insufficient and superficial to reflect interactions and commitments. International cooperation and solidarity are not included in the textbooks as a priority. 1998 social studies textbooks mainly conveyed that the systems and structures of the nation-state deal with the problems of its citizens. Solidarities and interdependencies between individuals, societies or systems and structures are not included in the textbooks.
- In the examination of the textbooks, it is seen that the presence of cognitive skills in social studies textbooks prepared according to the 1998 curriculum is almost non-existent. It has been determined that the textbooks aim at the transfer of knowledge rather than the acquisition of cognitive skills, especially critical thinking.
- According to the findings of the research, it has been determined that in the citizenship category, the legal and constitutional rights of the individual are given more place in the social studies textbooks than the legal and constitutional duties of the individual. In the textbooks, no statement was found in the sub-categories of the citizenship category, the relationship of the individual with international voluntary organizations

and organizations, citizenship approaches/similarities and citizenship approaches/differences.

The following are the results and recommendations based on the sub-categories of the socio-emotional dimension:

- Institutions that are very important in the lives of individuals and their effects on the individual and society are present in the 1998 social studies textbooks in the dimension of description.
- In 1998 social studies textbooks, identity was tried to be gained by defining individual roles. In textbooks; there are a limited number of statements about developing positive relationships with people from various and different backgrounds (UNESCO, 2015, p.35). There were no statements that describe the value of different cultures and societies and different perspectives beyond their own experiences (UNESCO, 2015, p.36). Personal and shared values, how they can differ, and what shapes them? The question (UNESCO, 2015, p.36) could not be determined in social studies textbooks. Multiple identities belonging to and related to different groups and included in global citizenship education (UNESCO, 2015, p.35) were conveyed with the concept of "role" in 1998 social studies textbooks. Statements about the goal of recognizing and appreciating differences and multiple identities (culture, language, religion, gender and common humanity) and developing skills to live in an increasingly diverse world are not included in social studies textbooks.
- Expressions emphasizing the importance given to religious identity, tolerance and culture were determined in the social studies textbooks prepared according to the 1998 curriculum. It has been tried to gain some attitudes, values and behaviors by describing the roles defined mainly by democratic values, Kemalism and loyalty to the state. These attitudes, values and behaviors of the individual are usually stated in their roles related to their immediate society (family, school, neighborhood, etc.) or national identity. The atmosphere of tolerance and inclusiveness experienced in the former Turkish states, and Atatürk's words emphasizing global peace are positive attitudes and behaviors conveyed towards others.
- The question of how beliefs and values affect decision-making processes was not mentioned in the social studies textbooks prepared according to the 1998 curriculum.
- In the research, it was observed that social skills were included in 2 expressions in total in the social studies textbooks prepared according to the 1998 curriculum. This shows that the textbooks prepared according to the 1998 curriculum do not support global citizenship education in this category.

The following are the results and recommendations based on the sub-categories of the behavioural dimension:

- The least covered dimension of global citizenship education in the textbooks has been the behavior dimension. The sub-categories in which there is no expression in this dimension are the sub-categories of political participation and planning organization at the global level. Considering that learning that does not take action and does not turn into behavior is not considered a real learning, it can be said that the behavioral dimension, which is an important dimension of global citizenship education, is the weakest point of social studies textbooks in terms of global citizenship education.

Research Limitations and Future Research

The research is limited to the content of the social studies textbooks (4-5-6 and 7th grades) prepared according to the 1998 social studies curriculum. In the research, it was seen that the knowledge, skills and attitudes suggested by the global citizenship education paradigm developed by UNESCO did not find a response in our country's social studies education, and the global citizenship approach, which aims to highlight the individual in the employment world, was more dominant in the 1998 social studies textbooks. However, it is recommended to discuss the knowledge, skills and attitudes required by our globalizing country and the world.

ORCID

Emrullah KARATEKİN <http://orcid.org/0000-0003-4089-0151>

References

- Açıklan, M. (2017). *Araştırmaya Dayalı Sosyal Bilgiler Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Akhan, O., Yalçın, A. (2016). Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Çokkültürlü Eğitimin Yeri. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 18 (2). (23-46)
- Ananiadou, K., ve Claro, M. (2009). *21 st Century Skills and Competences for New Millennium Learners in OECD Countries*, OECD Working Papers. OECD Publishing.doi:10.1787/218525261154
- Arın , D., ve Deveci, H. (2008). Sosyal Bilgiler dersinde Güncel Olayların Kullanımının Öğrenci Başarısına ve Hatırda Tutma Düzeyine Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 170-185.
- Berend, I.T. (2001). *An Economic History of Twentieth-Century Europe. Economic Regimes from Laissez-Faire to Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bromley, P. (2009). Cosmopolitanism in civic education: Exploring cross-national trends, 1970-2008. *Current Issues in Comparative Education*, 12(1), 33-44.
- Cabezudo, A. (2014). Global Education as a Transformative Learning. *Global Education Magazine*.
- Carter, A. (2005). *The Political Theory of Global Citizenship*. London: Taylor & Francis Ltd.
- Çolak, K., Kabapınar, Y., ve Öztürk, C. (2019). Sosyal Bilgiler Derslerini Veren Öğretmenlerin Küresel Vatandaşlığa ve Küresel Vatandaşlık Eğitimine Bakışları. *Eğitim ve Bilim* 2019, 44(197), 335-352.
- Çubukçu, Z. ve Gültekin, M. (2006). İlköğretimde Öğrencilere Kazandırılması Gereken Sosyal Beceriler. *Bilgi*, (37), 155-174
- Davies, I. ve Pike, G. (2009) Global Citizenship Education. Challenges and Possibilities. L.Ross (Ed.) *Handbook of Practice and Research in Study Abroad. Higher Education and the Quest for Global Citizenship*. New York: Routledge
- Demirel, A. (2010). *Sosyal bilgiler ders kitaplarında cinsiyet ayrımcılığı*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. İzmir.
- Dill, J. S. (2013). The longings and limits of global citizenship education: The moral pedagogy of schooling in a cosmopolitan age. New York: Routledge
- Giddens, A. (1990). *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity University Press
- Hablemitoğlu, Ş., ve Özmete, E. (2012). Etkili vatandaşlık eğitimi için bir öneri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 39-54.
- Isın, E.F ve Turner, B.S. (2002). Citizenship Studies: An Introduction. E.F.Isın ve B.S.Turner (Eds). *Handbook of Citizenship Education*. Sage Publications.London: Thousands Oaks.
- Janoski, T. ve Gran B. (2002). Political Citizenship: Foundations of Rights. E.F.Isın ve B.S.Turner (Eds). *Handbook of Citizenship Education*. Sage Publications. London: Thousands Oaks.
- Joppke,C. (2007). Transformation of Citizenship: Status, Rights, Identity. *Citizenship Studies*,11(1), 37-48 doi:10.1080/13621020601099831
- Karatekin, E. (2021). 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminde Küresel Vatandaşlık ve Türkiye. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi* , 6 (1) , 57-66 .
- Karatekin, E. (2022). *Sosyal bilgiler ders kitaplarının UNESCO'nun küresel vatandaşlık eğitim paradigması açısından incelenmesi*. Doktora Tezi. Nevşehir Hacı Bektaş

- Veli Üniversitesi . Sosyal Bilimler Enstitüsü. Nevşehir.
- Kaya, M. F., & Tomal, N. (2011). Sosyal bilgiler dersi öğretim programının sürdürülebilir kalkınma eğitimi açısından incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 49-65.
- Lawson, H. (2001). Active citizenship in schools and the community. *Curriculum Journal* 12 (2), 163-178.
- Lee, S. A (1989). Middle School Social Studies Textbooks in Michigan: A Description of Cultural and Global Perspectives. Unpublished Doctoral Thesis, Michigan State University, Department of Teacher Education
- MEB (1999a). İlköğretim okulu sosyal bilgiler 4. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1999b). İlköğretim sosyal bilgiler 5. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB. (1999c). İlköğretim sosyal bilgiler 7. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB. (2000) İlköğretim sosyal bilgiler 6. İstanbul: Mili Eğitim Basımevi.
- National Council for the Social Studies (NCSS). (tarih yok). <https://www.nea.org/home/2580.htm?cpsessionid=SID-0050C881-CD19F5B0> erişilmiştir.
- National Council for the Social Studies (NCSS). (2010). *National Curriculum Standards for Social Studies A Framework for Teaching, Learning and Assessment*. Brentwood: NCSS Publications. Erişim adresi: <https://www.socialstudies.org/standards/national-curriculum-standards-social-studies>
- Offe, C. (1984). *Contradictions of the Welfare State*. London: Hutchinson.
- Oxley, L., & Morris, P. (2013). Global Citizenship: A Typology for Distinguishing Its Multiple Conceptions. *British Journal of Educational Studies*, 61(3), 301-325. doi: 10.1080/00071005.2013.798393
- Sağlam, H. İ. (2006). *Türkiye'deki davranışçı ve yapılandırmacı sosyal bilgiler öğretim uygulamalarının değerlendirilmesi*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Ana bilim dalı.
- Sarıpek, D., B. (2006). Sosyal Vatandaşlık Ve Günümüzde Yaşadığı Dönüşüm: Aktif Vatandaşlık (Sosyal Politika Açısından Bir Değerlendirme). *Çalışma ve Toplum* (2), 67-95.
- Shahla,Z; Alireza,Y.; Mohammad H,Y.ve, Narges, K . (2013). Global Citizenship Education and Its Implications for Curriculum Goals at the Age of Globalization *International Education Studies*, 6 (1). 195-206
- Soysal, Y.N. (1994). *Limits of Citizenship Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago: The University of Chicago Press,
- Sömen, T. (2020). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Güncel Olaylar. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, (41), 431-447. DOI:10.33418/ataunikkefd.803302
- Spring, J. (2001). *Globalization and Educational Rights an Intercivilizational Analysis*. New York: Routledge
- Stanley, W. (2001). Social Studies: Problems and Possibilities. M. Merryfield (Dü.) içinde, *A Volume in Research in Social Education Critical Issues in Social Studies Research for the 21st Century*. Age Publication Inc.
- Stearns, P.N. (2010) *Globalization in World History*. New York: Routledge
- Taşkın , A., ve Memişoğlu, H. (2019). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Güncel Konulara Yer Verilme Durumunun İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(2), 599-610.
- UNESCO. (2014). Global Citizenship Education. Preparing Learners for the challenges of the twenty-first century. France. Kasım 19, 2019 tarihinde http://www.eunec.eu/sites/www.eunec.eu/files/attachment/files/global_citizenship

[_education_report..pdf](#) adresinden alındı

- UNESCO. (2015). *Global Citizenship Education Topics and Learning Objectives*. 02 12, 2020 tarihinde UNESCO Clearing House on Global Citizenship Education: <https://gcedclearinghouse.org/sites/default/files/resources/150020eng.pdf>
- Yemini, M. (2017). *Internationaliation And Global Citizenship Policy and Practice in Education*. Cham, Springer International Publishing AG
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Veuglers, W. (2011). The Moral And The Political İn Global Citizenship: Appreciating Differences İn Education. *Globalisation, Societies and Education*, 9 (3-4), 473–